

Podborský, Vladimír

K problematice moravského halštatu - II : halštatská malovaná keramika

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1963, vol. 12, iss. E8, pp. [15]-50

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110037>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR PODBORSKÝ

K PROBLEMATICE MORAVSKÉHO HALŠTATU — II

(Halštatská malovaná keramika)

V prvé části této práce¹ jsme nastínili vývojový sled kultur mladé a pozdní doby bronzové na Moravě a pokusili jsme se zejména uvést do vzájemných vztahů periody jiho- a severomoravské. V této části nechceme bezprostředně navázat na stať prvou; nemá zde být probrána periodizace a genetika kultur vlastní doby halštatské. Toto, zároveň ještě se závažnou otázkou vyústění moravských halštatských kultur do laténu zůstává závěrečné části práce. Chceme nejprve pojednat o malované keramice (MK) doby halštatské, která je tak výrazným charakteristikem doby, že v některých oblastech vtiskla název celé periodě a stala se „pars pro toto“ tohoto věku. Jsme si vědomi, že zužování problematiky doby halštatské pouze na MK by se přičilo skutečnému vývoji a ponechalo by stranou další množství mnohdy daleko významnějšího pramenného materiálu. Proto se pokusíme dospět nejprve k určitým historickým soudům na základě rozboru moravské halštatské MK a těchto pak využít k celkovému pohledu na tuto epochu.

Je na místě úvodem připomenout, že MK nebyla u nás vůbec literárně zhodnocena a že dosti malovaných nádob zůstalo do dnešní doby buď vůbec nepublikováno, nebo zveřejněno jen nedokonale; mnohdy stopy po původní malbě povrchu nádoby unikly vůbec pozornosti a jindy opět barevný ornament zanikl v reprodukci fotografií, čímž nejednou ušel pozornosti čtenáře. A přece právě MK odráží věrně a nanejvýš názorně poměry halštatské doby. I v moravském prostředí se to potvrzuje, neboť Morava, styčná oblast dvou rozdílných kulturních okruhů, což samo se projevuje i v MK, byla navíc otevřena obchodnímu styku severojižnímu a tím i kulturním vlivům tento styk provázajícím. A tak správně zodpovězená otázka vzniku a šíření halštatského malování může mnoho napovědět k původu našich halštatských kultur vůbec. Také při studiu sociálně-ekonomických poměrů není neúčelné pokusit se využít některých momentů, jimiž je výskyt MK provázen. K závažným výsledkům vede i podrobné studium ornamentace MK, a to jak s hlediska rozšíření jednotlivých motivů, tak i s hlediska jejich významu ve společenském vědomí. Konečně nelze pominout ani technickou stránku MK a otázky chronologické.

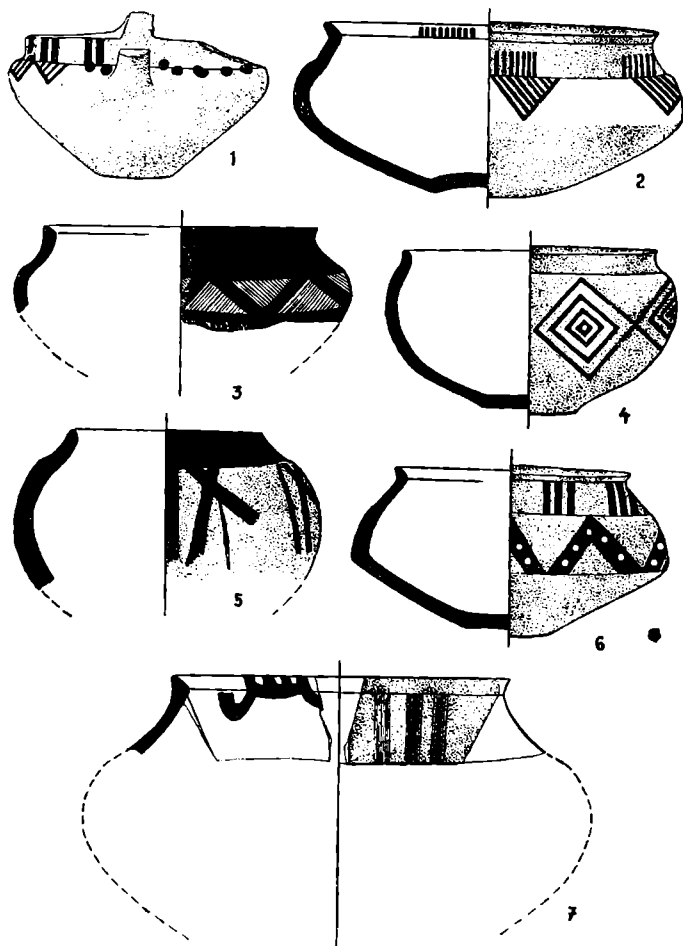
Je tedy s MK svázána řada závažných problémů, jež tato stať nemůže plně vyčerpat, ba dokonce vyřešit. Dotkne se jen otázek základních, jejichž řešení spíše naznačí, spokojujíc se především shrnutím dostupného pramenného materiálu, pokud lze i s následnými okolnostmi, a jeho zhodnocením a zařazením do středoevropského systému halštatské doby.

Uvedli jsme již, že moravská halštatská MK nebyla dosud souborně zpracována, ač na druhé straně nelze říci, že by se o ní v literatuře nenašlo zmínek. Poměrně podrobně popisuje jihomoravské malování, zejména sídlištní keramiky, J. Palliardi již r. 1889;² záhy dochází K. J. Maška již k obecně platné formulaci v tomto směru, když praví o době halštatské: „Nádobí hliněné jest zpravidla natřeno tuhou nebo červeně a žlutě pomalováno a také uvnitř zdobeno.“³ Podobné konstatování můžeme čísti i ve spisku F. Černého (Popelnicová pole na Moravě) r. 1909 a jen o málo více se dovídáme u I. L. Červinky r. 1911; jmenovaný v rámci pojednání o platěnické keramice charakterizuje některé misky jako „— vkusně pomalované barvou červenou nebo černou, hnědou na červený nebo bílý a žlutý povlak. úplně po způsobu slezských vzorů.“⁴ O malování jihomoravském se tu nedovídáme ničeho, neboť pojem dvou oblastí Moravy v této době tehdy teprve krystalizoval. Největší zásluhy o objevy MK na Prostějovsku a Olomoucku měl v letech mezi světovými válkami A. Gottwald

a jeho spolupracovníci; získal vlastně nejtýpější malované keramické tvary severomoravské oblasti (Slatinky, Určice, Mostkovice). Ovšem ani on, ani další archeologové pracující tehdy v obou částech Moravy (A. Telička, F. Vildomec, V. Gross, J. Kaufmann), se hlouběji nad malováním nezamýšleli, aniž se pokoušeli je srovnávat se sousedními oblastmi, spokojující se nanejvýše prostou materiálovou publikací svých nálezu. A tak vlastně až J. Filip ve své základní práci o popelnicových polích v Čechách si na okraji všimá i malované platěnické keramiky z Moravy a připisuje její častější výskyt oproti severovýchodním Čechám přístupnosti moravského území různým vlivům. J. Böhmová Kronika objeveného věku si všimá poprvé obecně i malování jihomoravského a také poprvé reprodukuje některé důležité malované nádoby, dosud nepovšimnuté (Němčice n. H.). Rozpracování Böhmovy horákovské (bučovické) skupiny se posléze věnoval ve své disertaci na brněnské universitě J. Nekvasil, který také nově shrnul malovaný keramický materiál jižní Moravy.⁵ M. Šolle, jehož práce o jižní Moravě v době halštatské⁶ je dosud jedinou novější tištěnou prací o tomto tématu, se malováním speciálně nezabývá. Autor této práce sebral r. 1956 malovanou keramiku platěnické oblasti na Moravě a věnoval jí samostatnou kapitolu v rámci své diplomní práce,⁷ z výsledků této statě těží i v tomto rozšířeném článku.

Ze středoevropského hlediska se váže k halštatské MK početná literatura. Ze sousedních oblastí, jež musíme v naší práci vzít v úvahu, je poměrně nejlépe MK zpracována v Polsku, resp. Slezsku. Je to dáno mimořádným rozšířením malování ve stupni Ha C ve středním Slezsku, odkud se polychronie dostává i do severnějších oblastí Polska a zpětně ovlivňuje i jižněji položené kraje. Není proto divu, že již r. 1889 vychází ve Slezsku prvá popisná monografie o MK z pera M. Zimmera,⁸ zobrazující řadu typických slezských malovaných tvarů a podávající i prvou mapku MK ve Slezsku. A když r. 1937 vychází nová německá monografie R. Glaserova,⁹ může se opírat již o dlouhou řadu prací německých i polských archeologů (H. Seger, M. Jahn, G. Raschke, L. Feyrabend, J. Kostrzewski). Po poslední válce věnovala stať MK zde T. Rózycka,¹⁰ magisterskou, ve výtahu publikovanou, práci M. Remiszewska-Lowczyka¹¹ a podrobnější pojednání o MK z pera W. Szarnowské, nacházíme v autorčině publikaci výzkumu pohřebiště v Mokronosie Górnym.¹² — V Čechách ukázal v rámci práce o popelnicových polích na malování keramiky v platěnické, ale zejména též středočeské bylanské oblasti J. Filip.¹³ Souhrnnou stať s cenným seznamem lokalit, mapkou i přehledem ornamentačních prvků ze tří hlavních českých oblastí pak publikovala V. Šaldová.¹⁴ Dílčí příspěvky zveřejnili někteří čeští i němečtí autoři, avšak bez podstatných přínosů k vlastní MK. — Podunajská oblast je s hlediska naší tematiky zpracována zatím dosti nerovnoměrně. Velkou pozornost věnovali MK jihoněmečtí autoři, neboť honosná, barokním dojmem působící keramika zejména oblasti salemské kultury (Alb-Hegau) byla lákavým i vděčným tématem;¹⁵ ačkoliv výběžky keramiky Alb-Hegau zasahují na východ až do Horních Rakous a vlivy na opačnou stranu lze sledovat i do Čech, moravské oblasti je tato keramika cizí. Zato velmi důležitá je MK dolnorakouská, již velkou pozornost věnoval Chr. Pescheck¹⁶ a která tvoří jednu geograficko-kulturní oblast s jihomoravskou zónou. Kromě monografie R. Pittionio, kde jsou též přetištěny některé tabulky MK podle Chr. Peschke, bychom mohli shledat ještě jen drobné příspěvky v rakouské literatuře, z nichž některé ovšem nejsou bez důležitosti a příležitostně se k nim vrátíme. Maďarské poměry známe pak jen úryvkovitě; jedinou přehlednější prací je stať M. Šolleho, která se dotýká též MK.¹⁷ Slovensku se dostalo prakticky teprve nejnověji v práci mladých slovenských prehistoriků zhodnocení tamější MK,¹⁸ ac nelze pominout původní dílčí příspěvky několika dalších autorů.¹⁹

Vyřešení základních otázek spojených s výskytem MK ve střední Evropě by prospělo souborné zpracování MK; takové práce však není a tak není ani jednotného hlediska na základní otázky. Objevily se dokonce i protichůdné názory, zejména v chápání vzniku a šíření polychromie v halštatské době v Evropě.

Obr. 1. — Halštatská malovaná keramika různých typů ze střední a jižní Moravy. 1: Horákov, „Hlásnice“. 2: Těšetice, objekt 26. 3: Těšetice, objekt 6. 4: Oslavany, mohyla pod „Kuklou“. 5: Bulhary, objekt 5. 6: Jezernice. 7: Jaroměřice. 2 : 5. (Kresba: Podborský—Šik.)

Vznik MK v počátcích železné doby je ostatně jedním z důležitých teoretických problémů prehistorické vědy, jemuž je třeba věnovat pozornost. Objevení se zvyku krášlit keramiku honosnou barevnou ornamentací bude nutno vyložit ve všech příčinných souvislostech. Ne snad proto, že by polychromie keramiky neměla v pravěku již svou tradici; je však na místě otázka, proč po zániku neolitických malovaných

kultur, po téměř třítisícileté pauze, dochází k obnovení malování keramiky právě v době halštatské a proč posléze přichází tato technika ke slovu nakrátce jen v pozdním latěnu, aby došla plného uplatnění ve středověku! Lze počítat při šíření malování vždy též se šířením určitého etnika? Či má malování, jakožto projev snahy po zkrášlení životního prostředí hlubší vztah se stabilizací společnosti v určité díle vývoje etapě? Nebo posléze je zdomácnění této techniky určováno konkrétními prvky v ideologii, konkrétní mentalitou, či je diktováno především technickými možnostmi?

Základní otázka vzniku polychromie nemůže být — podle našeho názoru — zodpovídána pouze jednou jedinou z nadhozených možností. Nelze ji uvádět do přímého vztahu ani pouze s šířením jednoho etnika, ani malování vyvádět pouze ze společenské ekonomiky a jí odpovídajícího vědomí.

Chr. Peschek pojednal obsírně o původu MK v Dolních Rakousích a přes určité nesrovnalosti v důkazech spojoval MK s kulturním proudem ze západu, z oblasti keramiky Alb-Hegau, kde se malování mělo objevit údajně již před stupněm Ha C.²⁰ Ačkoliv konstatoval silné spojení dolnorakouské MK také s jihem (Venecie) a zjistil i vlivy jihoruské, pokládal západní kulturní proud, působící počátkem Ha C do Dolních Rakous za hlavní, dokonce nesený fyzickým proudem nového lidu, jakési „panské“ vrstvy, která posléze splynula s domácím lidem, vtiskla mu však určité rysy své hmotné kultury (malování, některé tvary keramiky). Později rozvinul tento svůj názor v teorii o rozšíření MK obecně (protokeltským?) lidem z oblasti již. Německa do ostatní Evropy.²¹ Tato expanze se měla dát několika směry (do Porýní, přes Bavorsko do Dol. Rakous a přilehlých oblastí, přes Horní Falc do Čech a Slezska, kde vzniklo druhotné centrum MK), z nichž každý nesl MK určitého odlišného charakteru; v archeologických pramenech je MK provázena ještě dalšími jevy, např. výskytem kostrových hrobů (1. c., 25). Peschekův názor o etnickém proudu do Čech a dále k severovýchodu odpovídá poznatkům některých českých autorů, kteří jím vykládají znik středočeské bylanské kultury;²² dosud však nebylo dosaženo názorové jednoty.

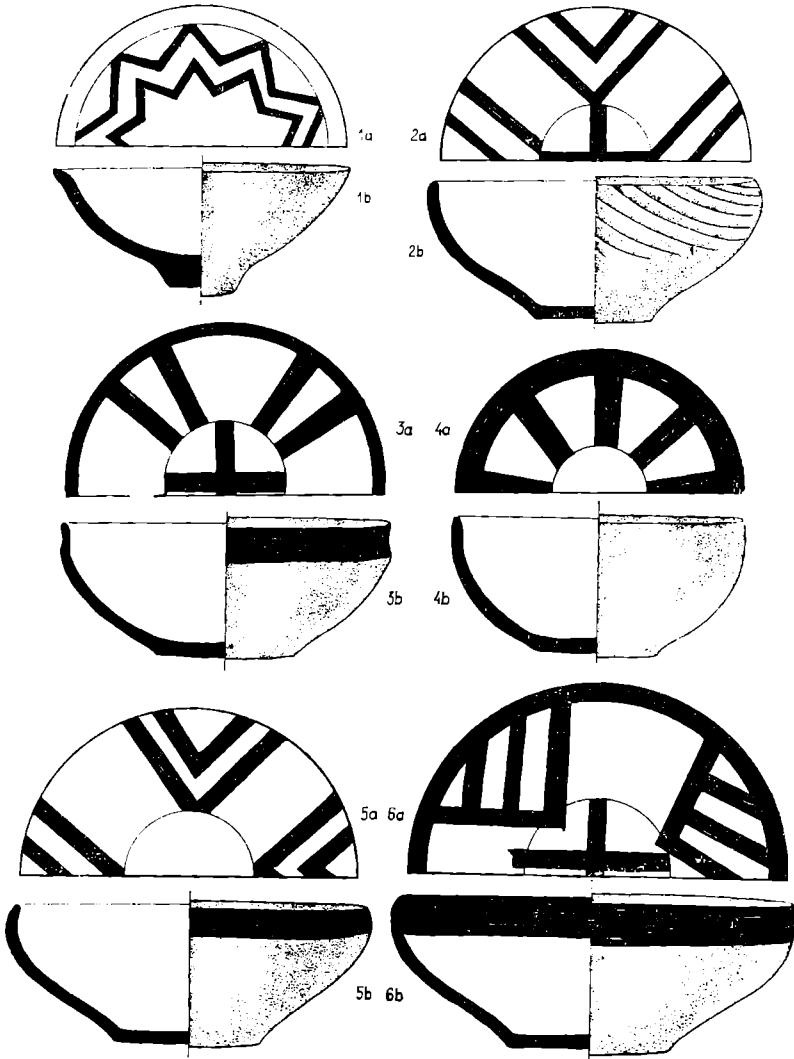
Neberouce v úvahu vznik bylanské kultury, provázený bohatými pohřby na vozech, tedy pouze s hlediska vzniku MK musíme Peschekovy migrační teorie odmítnout; v samém středním Podunají se nepodařilo jmenovanému odlišit ve stupni Ha C domácí keramikou od nádob západní „panské“ vrstvy (1 c., 20) a také rozbořem ostatního materiálu pro účely chronologické došel dokonce k závěru, že dolnorakouskou halštatskou oblast lze lépe napojit směrem k Venecii než k západu (1. c., 22). Dalším vážným argumentem proti Peschekově teorii je místně svérázný charakter MK ve stř. Evropě; nesená tímž lidem z jednoho centra, nemohla by MK vykazovat různý výběr barev a odlišnou ornamentaci a musila by se nám nutně objevovat (alespoň v nejstarší fázi) na tvarově shodných nádobách. Ve skutečnosti je malování ve všech oblastech výskytu aplikováno na výsloveně místních, z domácích kořenů se vyvinuvších tvarech. Do jaké míry by svědčily pro migraci lidstva z jižního Německa průvodní doklady nechceme zde rozhodnout, avšak ani zde se nezdá být dostatek spolehlivých a jednoznačných dokladů.²³

Druhý obecně rozšířený názor na vznik MK připisuje vznik polychromie kulturním a zejména obchodním stykům severnějších evropských oblastí (Slezska) s Podunajím, s východoalpskými zeměmi, případně i s Itálií. Tento názor tradičně zastávají starší i mladší polští a němečtí archeologové²⁴ a formuloval jej i R. Glaser;²⁵ na základě silných jihovýchodních impulzů, jdoucích patrně z území dnešního Rakouska a Maďarska, mělo ve stř. Slezsku vzniknout druhotné centrum MK východohalštatského okruhu, z něhož zpětné vlivy měly jít do Čech a dále k jihu až do oblasti

vých. Bavorska, na západ až do okolí Harzu a na sever až na Poznaňsko (l. c., 47).

Ani tento názor nezodpovídá otázku původu malování naprosto přesvědčivě, protože celou problematiku zužuje na jednostranné přejímání polychromie z jihu, aniž to může doložit aspekty chronologickými, importy z Podunají, či alespoň jejich přímými napodobeninami. Stejně jako Pescheckovou migrační teorií neřeší se ani tímto způsobem vznik malování v jeho původním, výchozím centru.

Domníváme se, že malování keramiky halštatské doby, které se nepochybně ujalo v evropském prostředí velmi rychle a stalo se všeobecným civilizačním projevem své

Obr. 2. — Halštatské misky s malováním typu IV z jižní Moravy. 1: Mikulov. 2: Vedrovice — Zábřdovice. 3: Brno-Obrány. 4: Podolí. 5: Syrovice. 6: Střelice. 1 : 4. (Kresba: Po dborský — Šik)

doby, souvisí s úpadkem kdysi vrcholně rozvinuté bronzové výroby a s výrobně-společenskou krizí, která tento úpadek provázela. Byla-li výroba různých domácích „spotřebních“ předmětů v plné bronzové době podřízena vzorům strohé a řízné bronzové industrie, nyní, v době teprve nastupujícího železářství, těchto vzorů postrádala; takto se otevřely široké možnosti uplatnění lidového vkusu při podomácké výrobě drobných produktů, což se zejména při výrobě keramiky, která byla pravděpodobně dosud převážně v rukou žen,²⁶ odrazilo i na jejím vnějším vzhledu. Sám ráz okrasného malování keramiky je příznačný pro živou lidovou tvořivost,²⁷ pramenící vždy z vnitřních podmínek a v podstatě nezávislou na cizím, kulturně výše stojícím prostředí. To ovšem neznamená, že by barevná ornamentace vznikala naprosto libovolně; její základní jednotná linie je opět odrazem v podstatě jednotné ideologie, vládnucí tehdy v celkově stejných ekonomických podmínkách ve střední Evropě. Protože však MK byla vyráběna vždy v místě, neztrácela svůj lokální svéráz; to je velmi dobře dokumentováno rozšířením malování po různých oblastech, kde se střetáváme s ornamentací příznačnou pro celkové pojetí, vždy však přizpůsobenou domácím podmínkám a místní tvarové náplni. Právě proto, že keramika byla vyráběna podomácku, mohlo se malování také neobyčejně rychle (v tehdejších rodově-kmenových společenstvech) mezirodovým stykem šířit.

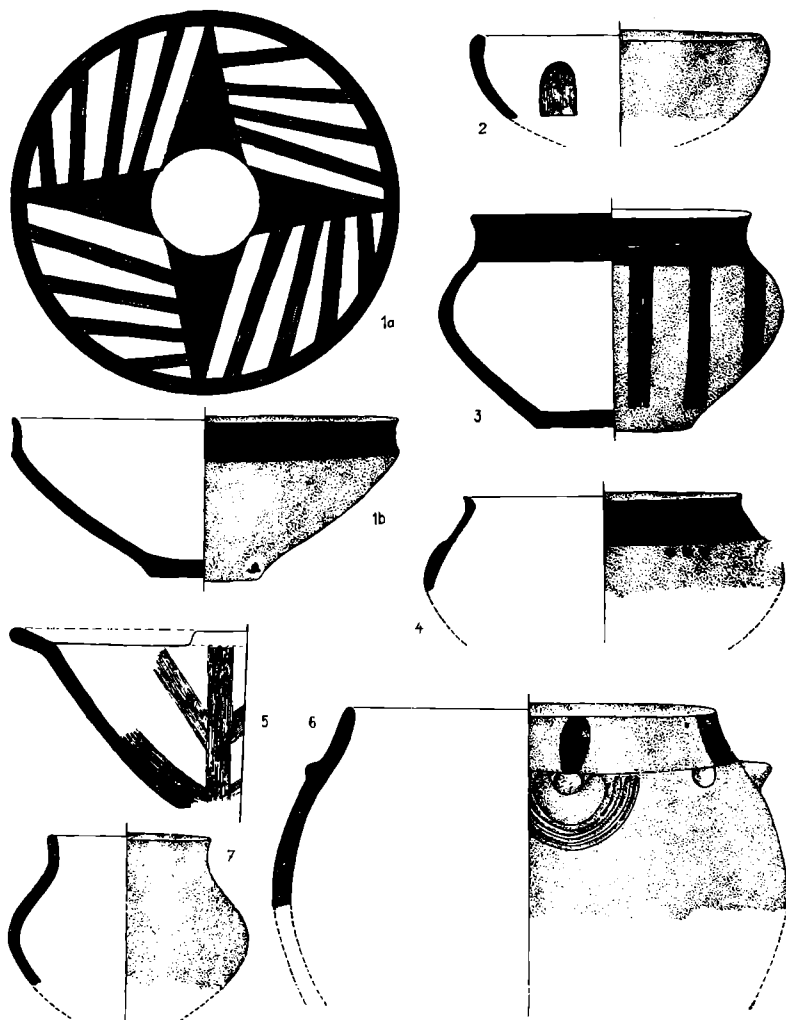
Objev železa mohl konečně přispět k rozvinutí barevné polychromie i po stránce technické. Jak ukázaly chemické rozborů barev (zejména červené a černé) ve Slezsku²⁸ byly barvy připravovány především z kysličníků železa, event. dalších kovů (mangan) obsažených jako příměs železné rudy. Dá se tudíž předpokládat, že získávání suroviny pro barvy bylo svázáno se získáváním, event. tavbou železné rudy.

Na otázku o vzniku a šíření malování z jednoho nebo více center současně zatím nelze odpovědět bezpečně. Odpověď tu závisí na kartografickém zpracování MK s celoevropského hlediska a na výsledcích její jemné chronologie. Všeobecně by bylo možno předpokládat postup malování od jihu k severu, neboť to by bylo odůvodněno jak ranějším nástupem železa v jižních oblastech, tak i chronologií MK samé; v egejské oblasti MK neztratila svůj význam prakticky od neolitu,²⁹ na Apeninském poloostrově se objevuje hojněji již od 12. stol. př. n. l.³⁰ Avšak nechybí též doklady poměrně časného malování na keramice severské oblasti.³¹ Také ve Slezsku se malování objevilo již na nádobách V. bronzové periody³² a v Čechách jsou rovněž náznaky ojedinělého malování již na keramice knovízské.³³ Jak vyplývá dále z rozboru MK na Moravě — je daleko více případů postupu malování „severního“ typu k jihu, než případů výskytu podunajského malování v naší lužické oblasti (srov. obr. 6,7). Tyto skutečnosti tedy nevylučují vznik malování a jeho šíření z více oblastí najednou.

* * *

V halštatském střeoevropském prostředí je od dob M. Hoernesa rozlišováno několik základních okruhů.³⁴ Podle rozřídění MK R. Glaserem shodují se tyto okruhy v hrubých rysech s hlavními oblastmi MK.³⁵ V zásadě můžeme uvést do blízkých vztahů MK slezsko-polskou, středoněmeckou, severočeskoslovenskou a středočeskou. Základním znakem této oblasti jsou drobnotvaré geometrické ornamente, malované na nejrůznějších druzích nádob v pestré polychromii. Negativně je tato oblast vymezena nedostatkem tuhového malování v podobě radiálních pruhů na vnitřní straně misek, případně i na jiných typech nádob. Výjimku tu tvoří pouze oblast bylanská, která má odlišnější vývoj a kde R. Pleiner shledává právě jedno z center tuhované ornamentace pozdněhalštatské.³⁶ Středočeská bylanská oblast také tvoří

jediný rozporný moment v jinak se kryjících hranicích oblasti labsko-oderské na jedné a oblasti podunajské a západní na druhé straně v pojetí Hoernesově a Glaserově; z hlediska geografického rozdělení halštatských oblastí náleží k okruhu západohalštatskému, z hlediska rozšíření MK spíše k okruhu labsko-oderskému, severnímu.

Obr. 3. — Jihomoravská halštatská malovaná keramika. 1: Těšetice, objekt 37. 2, 4—7: Těšetice, objekt 10.3; Syrovice. 1 : 4. (Kresba: Podborský—Šik.)

Zejména ornamentačně se bylanská MK řadí ke slezsko-polskému centru i k platěnické oblasti Čech a Moravy. — Od této v podstatě lužické oblasti je nutno zásadně oddělit MK podunajského typu, zastoupenou zejména na jižním a jihozápadním Slovensku, v západní Maďarsku, v Dol. Rakousích a na jihozápadní Moravě. Je to keramika

především plošných geometrických a pásových malovaných ornamentů s častým použitím tuhy na karmínově červeném podkladě, či na šedých matných plochách. Je to zároveň oblast klasických pásových vtuhovaných technik a vlešťovaných geometrických ornamentů na keramice (zejména opět na vnitřních plochách misek). Oblast jihočeská se v ornamentice MK tomuto středodunajskému okruhu velmi těsně přimyká, ba v případě malovaných misek lze hovořit o úplné shodě; tvarově, výběrem barev i některými malovanými motivy však zároveň ukazuje na vztahy k vlastním západohalštatským oblastem (jižní Německo).

Oblast Moravy lze i podle výskytu MK rozdělit na dvě základní oblasti, z nichž severní (střední) Morava — platěnická — se kulturně i společensky připíná k labsko oderskému okruhu, jižní (jihozápadní) Morava — horákovská — naopak k podunajskému okruhu kalenderberskému. Hranice mezi oběma oblastmi, jenž je vlastně hranicí dvou střeoevropských okruhů, se utvářela velmi dlouhým vývojem již od mladší doby bronzové a vpodstatě se jen málo liší od hranice z období velticko-podolských popelnicových polí.³⁷ Drobné změny, představující spíše místní pronikání jihomoravských pohřebních zvyků, či některých keramických technik k severu, není třeba brát v našich souvislostech v úvahu. Je nutno ještě zdůraznit, že horákovská kultura sama, ač o její rámcové příslušnosti není možno pochybovat, nese stopy přímého ovlivnění lidem popelnicových polí slezských, kteréžto vlivy se podílely v pozdní podolské fázi při vzniku horákovské kultury³⁸ a jenně ji odlišují od ostatních podunajských skupin. Z hlediska MK ovšem tyto rozdíly není vůbec nutno brát v úvahu; proto zde také neodlišujeme MK mikulovské skupiny, představující podle M. Šolleho vysunutí vlastních kalenderberských prvků na sever přes dnešní politickou hranici Rakouska a ČSSR. Jednotný typ MK mikulovské skupiny (tab. V : 2,7) a horákovské kultury (tab. V : 1, obr. 1 : 4, 5 : 1) ukazuje na nejužší příbuznost obou skupin, které jsou vlastně jen nejpříbuznějšími větvemi jedné středodunajské halštatské mohylové kultury. Při tom ukážeme dále, jak poměrně hluboko do jihomoravské zóny pronikají některé typické prvky malování severomoravského, které takto jen podtrhují starší slezské prvky, mnohokrát již na jižní Moravě konstatované.

* * *

Chceme-li se podrobněji orientovat v moravské MK nemůžeme se obejít bez formálně-stylistického rozdělení MK do několika skupin. Volíme stanovení čtyř základních, celkem uzavřených skupin MK, které označujeme číslicemi I—IV. Pro postižení jednotlivostí jsou první tři skupiny dále děleny na dvě podskupiny (označené jako a, b), zatímco čtvrtá skupina je homogenní. K dalším podrobnostem se postupně vrátíme. Do těchto základních skupin dělíme MK v užším slova smyslu, tj. vlastní keramiku polychromní, nikoli keramiku s jednobarevným povrchem, jehož mohlo být dosaženo v podstatě řadou technik, ne jen malováním. IV. skupina MK jako jediná je po stránce techniky malby otevřená, neboť sem by bylo možno zařadit i řadu výzdobných prvků nemalovaných (vlešťovací techniky); mezi oběma je totiž možno někdy rozlišit jen stěží. Rozdělení MK je formulováno v základě tak, že skupina I, II svým rozšířením odpovídá severomoravské zóně, skupina III, IV je vlastní okruhu podunajskému. Jsme si vědomi, že toto rozdělení značně schematizuje skutečné poměry, pro účely analýzy pramenného materiálu však je nutné.

Pokusíme se nyní charakterizovat jednotlivé skupiny moravské MK:

Typ Ia

Je tvarově i dekorem velmi jednoduší; MK typu Ia je omezena na otevřené (mísovité) nádoby (tab. I). Hnědočervený nebo červeně monochromní povrch nádobek má vždy na horní části výdutě, případně i na vnitřní plošce okraje nanesenou bělošedou, či žlutavou vrstvu engoby. Na engobované vrstvě jsou pak černě malovány vlastní drobnotvaré, úzkými pásky provedené ornamenty, výjimečně i puntíky. Vrstva engoby je nejčastěji vápenitého charakteru. Odprýskává ve vrstvičkách a na první pohled ukazuje, že byla nanesená až po vypálení nádoby a tudíž se s povrchem nádoby nesloučila. V ojedinělých případech (Horka n. M., tab. X : 1a, b; Těšetice, obj. 26, tab. I : 4) je engobovaná vrstva zahlazena přímo do povrchu nádoby a postrádá pak onoho příznačného vápenitého charakteru; stojí za zmínku, že vlastní malba na zahlazené engobě (nanesené pravděpodobně již před vypalováním nádoby) se v dosud známých případech neobyčejně špatně dochovala, zatímco na engobách vrstevnatých stopy černé malby ulpěly bezpečněji. Výjimečným případem MK typu Ia je rekonstruována mísa z Němčic n. H. (tab. II), tvarově a zejména pestrou malbou dosud v našem prostředí ojedinělá.

Nádoby typu Ia jsou nejhojněji zatím zastoupeny na platěnických pohřebištích na střední Moravě, především ve Slatinkách (celkem 3×: hrob 48, tab. XIV:2; hrob 71, tab. I:2; hrob 114, tab. I:1a, b), dále v Brodsku (tab. I:3), v Němčicích n. H. (tab. II, III:2) a v Horce n. M. Příznačné pro pronikání různých kulturních elementů severního halštatského okruhu do Podunají je také proniknutí MK typu Ia za hranici platěnické oblasti (Brno-Líšeň, tab. I:5) a dokonce až na jihozápadní Moravu (Těšetice, obj. 26 a 46, tab. I:4, I:6). Nicméně počtem nálezů i stylem ornamentace se váže typ Ia na centrální oblasti lužické kultury, na Moravě na centrální oblast platěnické kultury na střední Moravě. Pro vystižení tohoto faktu a pro zdůraznění charakteristických stylových i technických prvků této keramiky užíváme dále pro ni zobecňujícího označení MK „středomoravského“ typu.

Typ Ib

MK typu Ib je poněkud různorodá — tvarově i ornamentačně. Základní tvary jsou středomoravskému typu velmi podobné (tab. III:1a, b, 3a, b), postrádají však vždy engobované vrstvy, takže malované ornamenty jsou nanesené přímo na hnědý, resp. žlutohnědý, či načervenalý povrch. Ornamentace zůstává shodná s typem Ia, projevuje se tu však již značná šíře výběru motivů; linie malovaných puntíků na nádobě spolu s typickým ornamentem Ia (tab. III:3) spojují tento typ již s následující skupinou IIa. Objevují se tu dále některé odvozené motivy, v detailech sledovatelné na MK středomoravského typu (kolečka s vnitřně vepsanou výzdobou, tyčinky nebo půlobloučky s háčky, šrafované trojúhelníčky s háčky). vcelku však již jiné kompozice (tab. III:4a, b; XIII:1a, b; obr. 8:12, 14, 19). — Rozšíření MK typu Ib ukazuje opět na středomoravskou platěnickou oblast jako výchozí, s difuzí do brněnské (Holásky) až jihozápadomoravské (Miroslav, Těšetice) oblasti.

Typ IIa

Především podle způsobu ornamentace je vydělena tvarově velmi různorodá skupina MK, rozšířená po celé Moravě, kterou spojují ornamentační prvky malovaných puntíků (tab. IV:2a, b, 4.6; XII:1; obr. 1:1; 8:5—8). Výjimkou je zatín nádobka z Jezernice (obr. 1:6), kde jsou snad kolečka vymezena negativně v černě malovaných pruzích; malba ovšem je tu velmi nezřetelná. — Domníváme se, že

domovskou oblastí MK typu IIa je opět oblast střední Moravy, ač jeho rozšíření zatím se posouvá značně směrem jižním. K uvedenému soudu nás vedou především analogie malby IIa z oblasti bylanské, východočeské platěnické i saské a slezské³⁹ a konečně již konstatované spojení tohoto motivu s typickým malovaným motivem středomoravského typu (Brno-Líšeň, Určice).

Typ IIb

Představuje velmi svéráznou skupinu drobných otevřených nádobek, omezených výskytem zatím na oblast moravské Hané (Horka n. M., tab. X:2; Slatinky, hr. 139, tab. X:3; Ivaň, tab. V:6). Tyto tvary jsou typické svými malovanými ornamenty, spočívajícími v drobných, rozložených, plošně řazených geometrických obrazcích (obr. 8:1, 3, 4). Řazení ornamentace do kosočtverců (zejména na nádobce ze Slatinek) připomíná již malované motivy následujícího typu. Jako podkladového tónu pro černou (hnědou) malbu typu IIb (podobně jako i typu IIa) je pravidelně používáno žlutohnědé, nebo červenohnědé hlínkové barvy.

Typ IIIa

Za výraznou MK podunajského stylu považujeme nádobky typu IIIa. Především tu jde o styl malby představovaný černými (často tuhovými), širšími pásovými ornamenty (mnohonásobné kosočtverce, klikatky, mřížování, kombinované geometrické obrazce), doplněnými někdy plošně malovanými prvky (obr. 9). Často je v kontextu s ornamentací souvisle černě malováno hrdlo nádoby a horizontální pás uzavírající malbu vespod na výdutí. Ornamenty jsou nanášeny v naprosté většině na karmínový, případně sepiový povrch nádoby. Jen zřídka je podkladový tón v jiném odstínu červeně (žlutohnědý podklad malby na jemné nádobce z Oslavan-Kukly, obr. 1:4, 5:5). Tvarově je MK typu IIIa představována amforovitými zásobnicemi (tab. VI, VII), či drobnějšími baňatými nádobkami (tab. V:1, 2). Patrně jako derivát typu IIIa bude nutno klasifikovat některé červené nádobky, nalézané v jihomoravském sídlištním materiálu (tab. XVII:1, 2, 6, 8, 12, 14), které mají černou, v širokých páscích provedenou malbu — nejčastěji šrafovaných trojúhelníků, mřížování a pod. (pokud to lze podle zlomků posoudit).

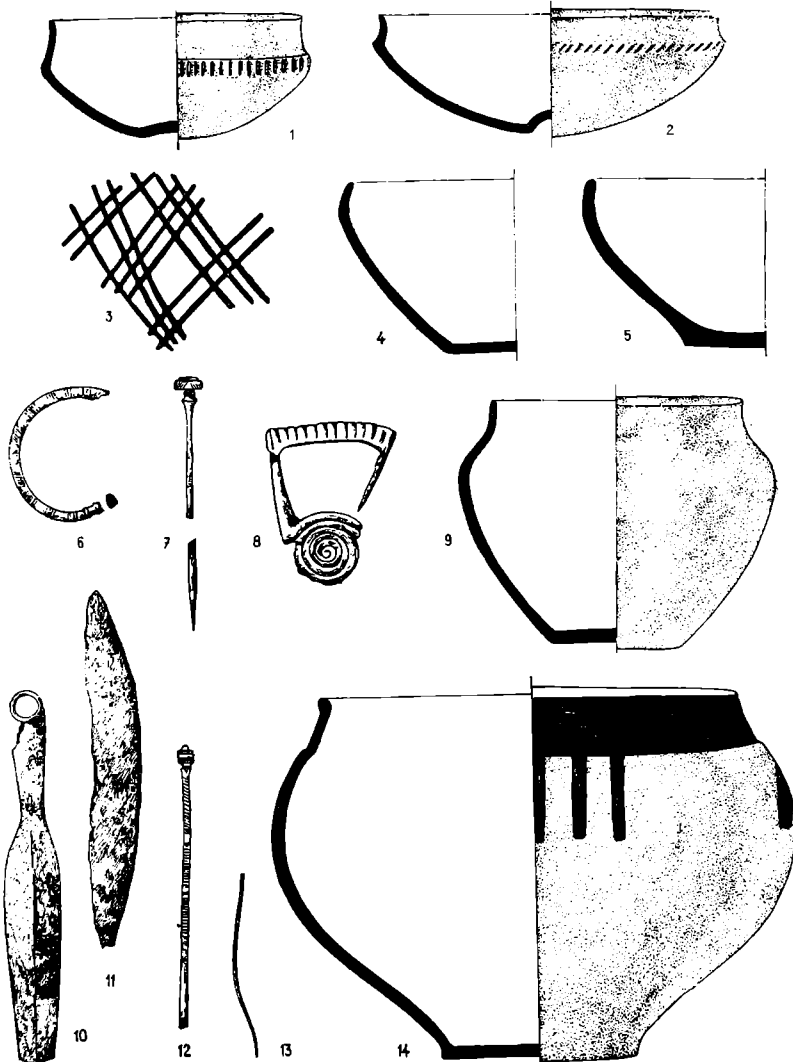
Rozšíření MK typu IIIa je omezeno téměř výlučně na jihomoravskou oblast. Severněji se tyto typy dostávají jen výjimečně. Je však paradoxní, že jedna z nejvýraznějších amfor typu IIIa pochází z platěnického pohřebiště z Mostkovic (tab. XI:1), tedy z oblasti středomoravské; je zde však naprosto ojedinelá.

Podle Chr. Pescheckova rozdělení dolnorakouské MK se kryje náš typ IIIa s jeho prvou skupinou MK, kde malování je provedeno na červeném podkladě.

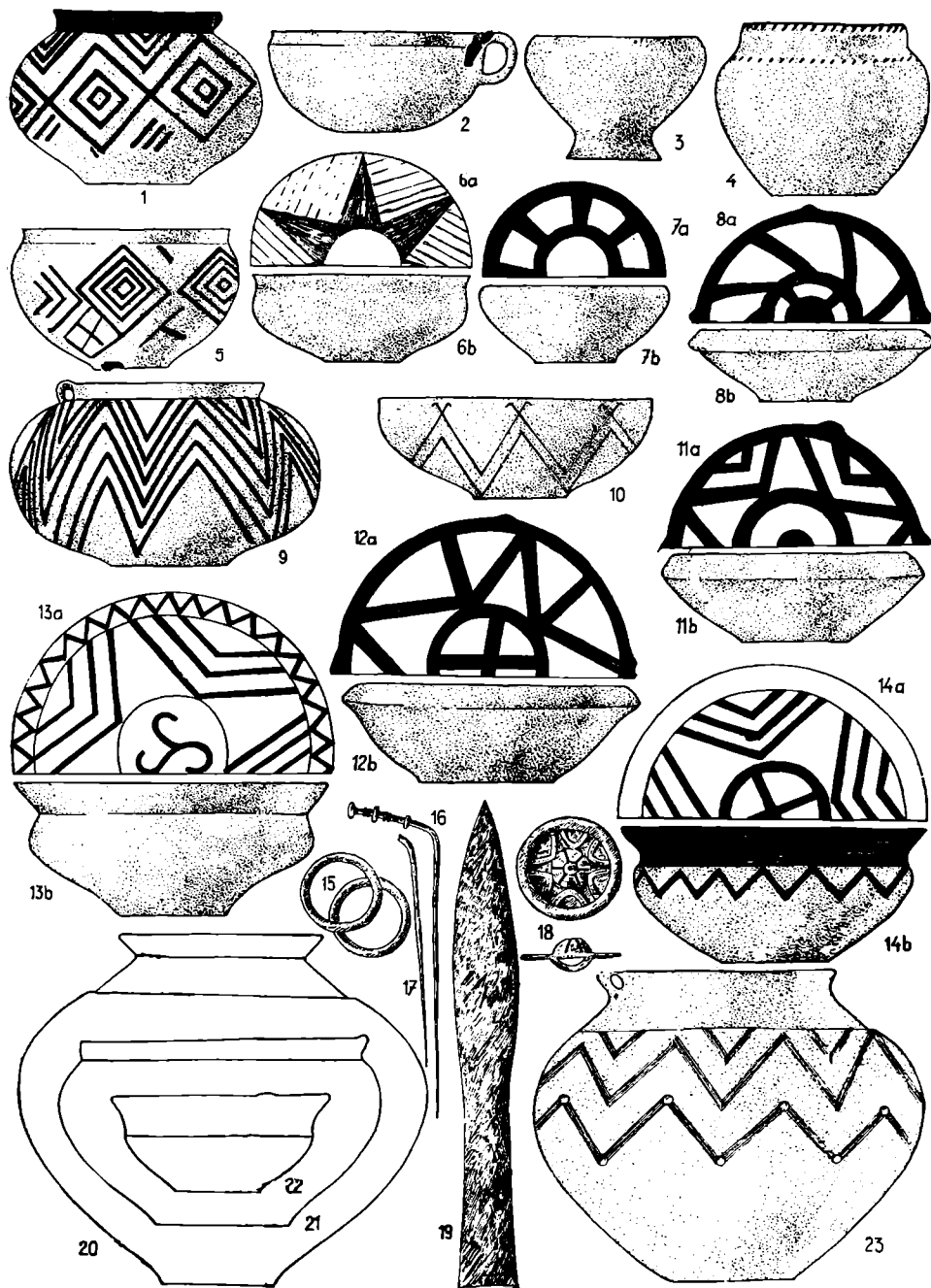
Typ IIIb

Ornamentačně jde opět o malbu v širokých pásových motivech, avšak jak ornamentačně, tak zejména barevně je zde patrný rozdíl proti variantě a. Naprosto chybí typické kosočtverečné soustavy, nevyskytlo se ani mřížování; zato častý je motiv šrafovaného trojúhelníka, klikatka, nově se objevuje prostý motiv třásní (na hrdle i na výdutí nádoby), event. motiv šipkovitý. Někdy je také souvisle pomalováno hrdlo nádoby (obr. 10). Malba je opět provedena černou, často tuhovou barvou, ovšem tentokrát výhradně na tmavě matném (šedém, šedočerném, hnědošedém) podkladě (tab. VIII, IX). V žádném případě se dosud neobjevil karmínově rudý podklad vlastní ornamentace typu IIIb; tím nádoby ovšem ztrácejí na barevnosti a malování někdy až zaniká. Jindy mohou vzniknout pochyby, zda vlastně nejde

o ornamentaci vtuhovanou či vleštěnou. Při bližší prohlídce však se obvyčejně prokáže technika malování, tj. nanesení barvy na původní povrch, tedy její „přečnívání“ nad povrch nádoby. Ornamentace se objevuje opět převážně na amforovitých zásobnicích, ovšem i na otevřených menších nádobkách (Bulhary, obr. 1:5, tab. IX:4). Za výjimku je možno považovat aplikaci ornamentace IIIb (klikatka) jednak na vnitřní ploše okraje typické platěnické amforovitě zásobnice ze Slatinek (tab. XIV:1), jednak na vnitřku misky na nožce z Mikulova (obr. 2:1a, b).

Obr. 4. — Nálezový profil halštatské malované keramiky z hrobů v Brně-Židenicích. 1:4. (Kresba: Podborský—Šik.)

Obr. 5. — Inventář horákovské mohyly s malovanou keramikou z Oslavan, pod „Kuklou“. Asi 1 : 4. (Podle nálezové zprávy V. Grosse.)

Na základě rozšíření MK typu IIIb lze opět tvrdit, že její mateřskou oblastí je Podunají, na Moravě jižní, resp. jihozápadní část země. Severně proniká MK typu IIIb jen zřídka, a to jen nedaleko hranic jižní zóny (Nedakonice).

Podle Chr. Pescheckova rozdělení dolnorakouské MK souhlasí náš typ IIIb (spolu s typem IV) s jeho druhou variantou MK, kde tuhová malba je nanášena na matně černý, hlinitý podklad.

Typ IV

Malování tohoto typu zůstává omezeno výlučně na misky, v naprosté většině dokonce na misky s dovnitř zataženým okrajem (zatímco misky s vytvořeným hrdélkem nesou obyčejně uvnitř výzdobu vlešťovanou). Je to malování v širokých pruzích, radiálně položených na vnitřních stěnách misek, někdy seskupených v jednoduché geometrické motivy (obr. 11), motivy vířivé, křížové atd. Kříž malovaný někdy na vnitřní straně dna misky (obr. 2) má asi hlubší symbolický význam.⁴⁰ Často je malba na stěnách uzavřena obvodovými pruhy při okraji a u dna a obyčejně je souvisle malovaný pás i na vnější straně (při okraji) mísy (obr. 2, 3). I zde je hranice mezi malováním a druhými příbuznými technikami mnohdy značně nejasná, v mnoha případech však jde bezpečně o techniku malování. Jsou to zejména případy, kdy povrch nádoby je hnědě zbarvený a černá malba na něm působí barevné efekty, ačkoli ani v případě mnohých temně zbarvených nádob nelze malování apriori vyloučit.

Jak velmi rozšířený je typ misky se zataženým okrajem a s malbou typu IV v celém Podunají, na jižní Moravě i v jižních Čechách lze se přesvědčit v jakýchkoli nálezových kolekcích halštatského období v našich i rakouských muzeích. Stupeň ornamentační příbuznosti uvedených misek dokumentuje obr. 11, přinášející výběr těchto typů z jižní Moravy, jižních Čech a Dol. Rakouska. Ostatně tento tvar došel naprostého zobecnění v celé halštatské Evropě a s výzdobou provedenou vlešťováním se později objevuje téměř na všech pozdněhalštatských lokalitách u nás.

Typ II—III

Jako samostatný druh MK, stojící však již mimo vlastní polychromii, klasifikujeme ty tvary, kde barevnosti je dosahováno tuhováním určité části povrchu nádoby (např. hrdla, tab. IV:5, V:3, 4, X:4); tento černý povlak pak kontrastuje se zbývající částí povrchu, obyčejně červenou nebo hnědočervenou (Horka n. M., Velehrad, Popovice). Není vyloučeno, že v některých těchto případech nesl povrch nádoby ještě vlastní malovanou ornamentaci, která se nedochovala. Jde tu vlastně o základní techniku malování keramiky, rozšířenou v obou oblastech na Moravě a označení II—III má naznačit již samo tuto skutečnost.

Zbývá ještě dodat, že zvláštní pozornost nebyla věnována jemné keramice monochromního povrchu, která bývá někdy rovněž považována za malovanou. Jako příklad uveďme 3 nádoby z platěnických pohřebišť (Určice, hr. 4, tab. IV:3; hr. 5, tab. XV:3; Mostkovice, hr. 2, tab. XI:3), vyrobené z neobyčejně jemné, snad plavené hlíny, na povrchu žlutohnědě vyleštěné, nebo vyhlazené. Stopy malby se na nich nedochovaly, její původní přítomnost není však vyloučena, zvláště připomeneme-li si tvarové analogie bylanské MK.

Uvedené rozdělení moravské MK je vypracováno především podle druhu a stylu malované ornamentace (technika malby, barevné tóny, barevné kombinace, druhy ornamentů). Morfologická stránka keramiky tu ustupuje do pozadí, ačkoli v někte-

rych případech se určitý styl malby váže i na zcela určité tvary keramiky (typ Ia, IV). Typologické stránky keramiky a vlastní ornamentace si povšimneme ještě dále.

* * *

Abychom mohli podrobně dokumentovat předvedené rozřídění moravské MK a měli dále také dostatek podkladů pro chronologické a vlastní interpretační závěry, podáváme nyní soupis MK na Moravě.⁴¹

1. *Brno-Líšeň* — bohatý kostrový hrob. Nádoba typu Ia (tab. I:5). MM Brno; J. Nekvasil, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno 1957, 43.
2. *Brno-Královo Pole* — horákovské sídliště. Střepey typu IV. MM Brno; J. Král, archiv AÚ ČSAV Brno, č. j. 946/49, 324/50.
3. *Brno-Obřany* — halštatské hradisko. Miska typu IV (obr. 2:3), střepey typu IIIb, IV. MM Brno; F. Adámek, Pravěké hradisko u Obřan, tab. CXI:6, CXXXVI.
4. *Brno-Řečkovice* — horákovské sídliště. Zásobnice typu IIIb (tab. VIII:4). MM Brno; R. Tichý, archiv AÚ ČSAV Brno, č. j. 4487.
5. *Brno-Židenice* — horákovské birituální hroby. Keramika typu IIIa (obr. 4:3), IIIb (obr. 4:14, tab. IX:7). MM Brno; J. Nekvasil, disertace III, tab. 75. — horákovské sídliště. 3 nádoby typu IIIb (tab. VIII:2,3; IX:3). MM Brno; J. Nekvasil, disertace III, tab. 76.
6. *Brodek u Prostějova* — žár. hroby platěnické (?) k. Nádoba typu Ia (tab. I:3), MM Brno; nepublikováno.
7. *Břeclav-Stará Břeclav* — horákovské žárové hroby. Nádoba typu IIIb (tab. IX:1). MM Brno; I. L. Červinka, Právěk VII (1933), 36.
8. *Budkovice (o. Brno-venkov)* — horákovské sídliště. Střep typu IIIa. MM Brno; V. Čapek, ČVMSO I (1884), 125.
9. *Bulhary (o. Břeclav)* — horákovské sídliště. Keramika typu IIIa, b (obr. 1:5, tab. IX:4). KP UJEP Brno; nepublikováno.
10. *Dolní Dubňany (o. Znojmo)* — horákovské kostrové hroby. Nádoba typu IIIa (tab. VII:1). M Ivančice; V. Gross, Ročenka Mus. spol. Ivančice, 1946.
11. *Drahanovice (o. Olomouc)* — platěnické sídliště (?). Miska typu Ib (?). Ulož. ?; F. Kovář, ČVMSO 35 (1924), 128.
12. *Hodonice (o. Znojmo)* — horákovské sídliště. Střepey typu IV. JM Znojmo; J. Palliardi, ČVMSO 12 (1895), 129.
13. *Holásky (o. Brno-venkov)* — horákovská mohyla. Keramika typu Ib (tab. III:4a, b) a typu IIIa (tab. VI:2). MM Brno; M. Šolle, PA XLVI (1955), 117, obr. 9.
14. *Horákov (o. Brno-venkov)* — mohyla „Hlásnice“. Šálek typu IIa (obr. 1:1). MM Brno; J. Skutil, Šlapanský zpravodaj IV (1937), č. 3, obr. 4.
15. *Horka n. M. (o. Olomouc)* — popelníkové pole. Keramika typu Ia, b (tab. X:1a, b; X:6a, b), IIa, b (tab. X:5,2) a II/III (tab. X:4). MM Brno a M Olomouc; I. L. Červinka, Kultura popel. polí, obr. 16.
16. *Horní Dubňany (o. Znojmo)* — horákovská chata. Střep typu IIIa. MM Brno; J. Nekvasil, disertace III, tab. 17.
17. *Horní Kounice (o. Znojmo)* — horákovská mohyla. Amfora typu IIIa. Nathist. M Wien; I. L. Červinka, rkp soupis halšt. kultury na Moravě, 56.
18. *Ivaň (o. Prostějov)* — náhodné platěnické (hrobové) nálezy. Hrnek typu IIb (tab. V:6); M Prostějov; J. Kvířala, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 125.
19. *Juroměrice (o. Znojmo)* — halštatské hradisko a okolí. Keramika typu IIIa (tab. V:5; obr. 1:7 8:18) a IV (obr. 11:21). MM Brno; nepublikováno.
20. *Jezernice (o. Přerov)* — náhodný hrobový (?) nález. Nádobka typu IIa (obr. 1:6). M Hranice; nepublikováno.
21. *Králová (o. Olomouc)* — platěnické sídliště. Malované střepey typu? Ulož. ?; K. Schirmeisen, VDNVB LXIV (1932), 126.
22. *Lháňice (o. Třebíč)* — horákovské pohřebiště. Nádoba typu IIIb (tab. IX:5). M Třebíč; nepublikováno.
23. *Mikulov (o. Znojmo)* — hroby (?) mikulovské skupiny. 2 nádoby typu IIIa (tab. V:2,7), misky typu IIIb (obr. 2:1) a IV. M Mikulov; K. Jüttner, rkp nál. zprávy v M Mikulov; M. Šolle, PA XLVI (1955), 107, obr. 2.
24. *Miroslav (o. Znojmo)* — horákovský kostrový hrob. Šálek typu Ib (tab. XVI). JM Znojmo; J. Nekvasil, disertace III, tab. 37.

25. *Moravský Krumlov* (o. Znojmo) — horákovské sídliště. Střepy typu IIIa. — horákovské mohyly, Amfora typu IIIa. NM Praha; J. Nekvasil, disertace 307 ad., tab. 39.
26. *Mostkovice* (o. Prostějov) — bohatý platěnický žár. hrob. Amfora typu IIIa (tab. XI). M. Olomouc; A. Gottwald, MAV 93, obr. 105.
27. *Nasobůrky* (o. Olomouc) — náhodný nález. Nádobka typu II/III (tab. V:3). M Litovel; nepublikováno.
28. *Nedakonice* (o. Uherské Hradiště) — platěnické žár. pohřebiště, hr. XXII. Amfora typu IIIb (tab. VIII:1). SM Uh. Hradiště; V. Hrubý, SbV XII (1941), 7.
29. *Němčice n. H.* (o. Prostějov) — zároveň platěnické pohřebiště. Mísa a šálek typu Ia (tab. II, III:2). M. Přerov; J. Böhm, Kronika, tab. 52, 53.
30. *Oslavany* (o. Brno-venkov) — bohatá horákovská mohyla. Keramika typu IIIa, b (tab. V:1; obr. 1:4) a IV (obr. 5). MM Brno; V. Gross, rkp nález. zprávy.
31. *Ostopovice* (o. Brno-venkov) — horákovské sídliště. Střepy IIIa (obr. 8:2) a IV. NM Praha; V. Dohnal, diplomní práce, tab. 84.
32. *Pavlov* (o. Břeclav) — horákovský hrob. Nádobka typu IIIa. AÚ ČSAV Brno; J. Král, AR IV (1952), 37 ad.
33. *Podivín* (o. Břeclav) — horákovské sídliště. Střepy typu IIIa (obr. 10:4) a IV. KP UJEP Brno; SPFFBU E 8 (1963), 130 nn.
34. *Podolí* (o. Brno-venkov) — neurčitelný nález. Miska typu IV (obr. 2:4). MM Brno; nepublikováno.
35. *Popovice* (o. Brno-venkov) — horákovský (mohylový?) dvojhrob. Keramika typu IIa (tab. IV:6). MM Brno; Zprávy pam. péče II-1 (1938), 18; M. Šolle, PA XLVI (1955), 121, obr. 11:2.
36. *Pustiměř* (o. Vyškov) — náhodný (hrobový?) nález. Šálek typu IIa (tab. IV:4). M Vyškov; J. Skutil, Prav. sídliště, pohřebiště a nálezy na Vyškovsku, obr. 11.
37. *Rybníky* (o. Znojmo) — horákovské pohřebiště. 2 amforovitě zásobnice typu IIIa (tab. VI:1) a misky typu IV. MM Brno; nepublikováno.
38. *Seloutky* (o. Prostějov) — platěnické žár. pohřebiště, hr. 6. Trojitá nádobka typu IIa (tab. IV:1, XII:1). M Prostějov; A. Gottwald, Ročenka Prostějov V (1928), 13, tab. I:14.
39. *Slatinky* (o. Prostějov) — platěnické popel. pole, hr. 27, 48, 71, 114, 139. Keramika typu Ia (tab. I:1a, b, 2; XIV:2), IIb (tab. X:3), IIIb (tab. XIV:1). M Olomouc; A. Gottwald, ČVMSO 48 (1935), 5, passim a neuvvedeno.
40. *Střelice* (o. Znojmo) — horákovské sídliště. Misky typu IV (obr. 2:6, 11:19, 20). MM Brno; nepublikováno.
41. *Suchohrdly* (o. Znojmo) — horákovské mohyly. Misky typu IV a střepy typu IIIa. Sbíрка F. Vildomce, Boskovštejn; JM Znojmo; nepublikováno.
42. *Syrovice* (o. Brno-venkov) — horákovské hroby. Keramika typu IV (obr. 2:5, 3:3, 11:13—15). MM Brno; J. Nekvasil, PA LII-1 (1961), obr. 4 a nepublikováno.
43. *Těšetice* (o. Znojmo) — horákovské sídliště, obj. č. 1, 6, 10, 26, 37, 46, 47. Keramika typu Ia (obr. 1:2, tab. I:4, 6), Ib (tab. XVII:3, 11), IIa (obr. 3:4), IIIa (tab. XVII), IIIb (obr. 1:3) a IV (obr. 3:6, 1). — horákovské pohřebiště. Keramika typu IIIa (tab. VII:2), a IV. KP UJEP Brno; V. Podborský, AR XI (1959), 204, obr. 91; XII (1960), 644, obr. 226.
44. *Tvořihráz* (o. Znojmo) — horákovské sídliště. Střepy typu IV. MM Brno; nepublikováno.
45. *Uherčice* (o. Břeclav) — náhodný (hrobový?) nález. Nádobka typu IIa (tab. IV:2a, b). M Židlochovice; nepublikováno.
46. *Uherský Brod* (o. Uh. Hradiště) — náhodný nález. Střep typu IIIa. MM Brno; nepublikováno.
47. *Určice* (o. Prostějov) — platěnické popel. pole, hr. 4, 5, 2 nádoby typu Ib (tab. III:1a, b, 3a, b) a neurč. (tab. XV:1a, b, 3). M Olomouc; A. Gottwald, MAV, tab. XXIX:1, 3.
48. *Vedrovice-Zábrdovice* (o. Znojmo) — horákovské kostrové pohřebiště. Keramika typu IIIb (tab. IX:6) a IV (obr. 2:2, obr. 11:10—12). MM Brno; J. Skutil, OP IX (1930/31), 155; J. Nekvasil, disertace, 539.
49. *Velehrad* (o. Uh. Hradiště) — náhodný (hrobový?) nález. Nádobka typu II/III (tab. V:4). SM Uh. Hradiště; nepublikováno.
50. *Vysočany* — *Pallardiho hradisko* (o. Znojmo) — horákovské sídliště. Střepy typu IV. M Mor. Budějovice; nepublikováno.

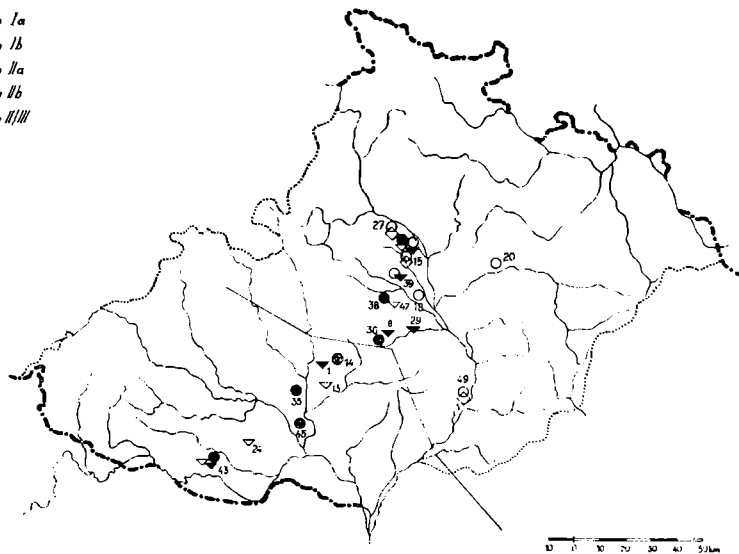
Nyní chceme na základě soupisu naznačit některé možnosti analytického studia MK v našem moravském prostředí.

Soupis doložil MK na Moravě celkem z 50 lokalit, z toho ve 26 případech jde o nálezy hrobové, v 18 případech o nálezy sídlištní, 10 lokalit je po této stránce neurčitel-

Halštatská malovaná keramika na Moravě

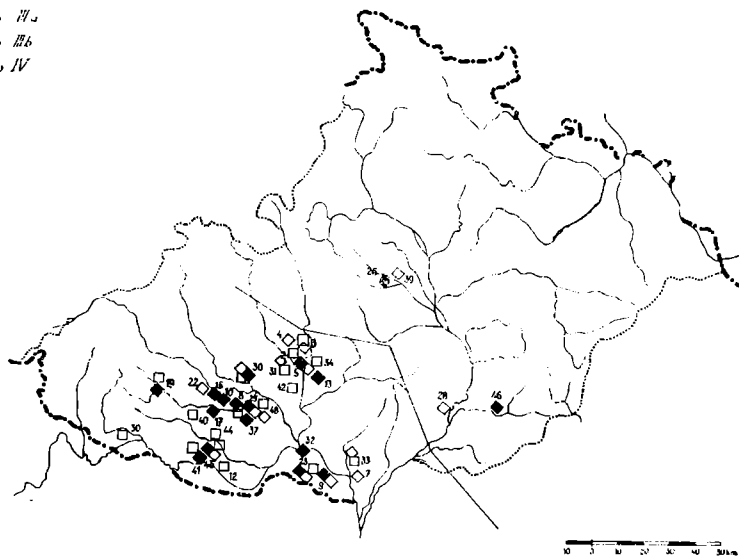
- ▼ typ Ia
- ▽ typ Ib
- typ IIa
- typ IIb
- ⊙ typ II/III

Obr. 6. — Výskyt halštatské malované keramiky typů I a II na Moravě. (Kresba: Podborský — Šik.)

Halštatská malovaná keramika na Moravě

- ◆ typ IIIa
- ◇ typ IIIb
- typ IV

Obr. 7. — Výskyt halštatské malované keramiky typů III a IV na Moravě. (Kresba: Podborský — Šik.)

ných (z některých lokalit pochází MK jak ze sídliště tak z hrobu). Z oblasti platěnické je 15 lokalit, z horákovské 35 lokalit; to ukazuje zřejmě na větší výskyt polychromie v jihomoravské halštatské zóně. Není-li tato skutečnost zkrasována dosavadní nálezo-ovou situací, pak jen potvrzuje vznik a šíření malování z různých, na sobě celkem nezávislých, oblastí.

V poměru k současné nemalované keramice tvoří MK na Moravě nepočetnou skupinu. Následující tabulka ukazuje procentický poměr MK ke keramice nemalované z některých moravských nalezišť, kde tento poměr bylo možno alespoň přibližně sledovat.⁴²

Lokalita	Běžná keramika	Malovaná keramika
Sídliště Těšetice (o. Znojmo)	89,30 %	10,70 %
Sídliště Bulhary (o. Břeclav)	95,21 %	4,79 %
Pohřebiště Těšetice (o. Znojmo)	93,62 %	6,38 %
Pohřebiště Slatinky (o. Prostějov)	98,11 %	1,89 %
Pohřebiště Určice (o. Prostějov)	92,99 %	7,01 %
Pohřebiště Seloutky (o. Prostějov)	98,34 %	1,66 %

Je samozřejmé, že získaný poměr MK a keramiky běžné pro Moravu — 4,8% na 95,2% — je jen velmi přibližný. Přesto však toto poměrně nízké číslo kontrastuje s poměry ve stř. Slezsku (zde asi 25%:75%), jak je zachytil na základě hrobového materiálu R. Glaser.⁴³ Svědčí to znovu o tom, že ve stř. Slezsku našlo malování daleko větší obliby než na Moravě; lze tedy považovat za správné starší názory o vytvoření centra MK ve stř. Slezsku, odkud se polychromie šířila mimo jiné i na střední Moravu, kde se setkala s polychromií podunajskou.

Než se pokusíme učinit jisté soudy o sociálně-ekonomickém pozadí MK, zaměřme pozornost na vlastní ornamentaci, která může částečně ukázat také na funkci MK.

Jak jsme již konstatovali, jsou malované ornamenty nanášeny na nádoby vesměs smolnou, sytě černou barvou na různobarevná podloží. Tato skutečnost se vztahuje zejména na oblast středomoravskou, zatímco v případě podunajské malby jde často o malbu tuhou.⁴⁴ V případě, kdy došlo k setření vrstvy smolné barvy, působí zbytky ornamentace dojem hnědé barvy; ve výjimečných případech snad bylo i hnědé barvy původně použito (Seloutky, hr. 6; tab. IV:1; XII:1), tím spíše, že ve středním Slezsku se hnědošedý, hnědý, nebo i purpurově červený ornament objevuje dosti často.⁴⁵ Neobjevilo se dosud bezpečně malování bílé,⁴⁶ které známe z labsko-oderského i západohalštatského okruhu. Jako podkladových tónů je v platěnické oblasti použito nejčastěji hnědých, žlutohnědých, případě (hnědo)-červených odstínů; k tomu přistupuje bílá (běložlutá, běložlutá) barva engobovaných vrstev, používaných u typu Ia jako podklad pro vlastní ornamentaci. Naopak jihomoravská MK má jako typickou podkladovou barvu sytou červen (odstín karmínů, sepie, cihly) u typu IIIa, u typů IIIb a IV různé matné tóny přirozeného povrchu nádob.

Rozdíly ve výběru barev mezi oběma oblastmi však jsou nepodstatné a lze říci, že jde převážně o základní, odedávna oblíbené barvy, které spolu vytvářejí markantní barevný kontrast (červená—černá; žlutá, hnědá—černá). Rudá barva různých odstínů (a tu se naskytá otázka, zda dnešní barevné odstíny nejsou příliš změněny uložením v zemi) je asi nejstarší barvou, na kterou člověk vůbec reagoval; je pravdě-

podobné, že záhy se stala i určitým symbolem (je to barva slunce, ohně a jiných přírodních jevů⁴⁷) v životě pravěkého člověka a jako taková měla svůj specifický emocionální účín. Proto se také vyskytuje nejčastěji. Další zjištěné barvy, žlutá, hnědá, černá, patří rovněž mezi záhy objevené a používané a udržující se v lidové tvořivosti jako základní barvy až do novější doby.⁴⁸ Zda měla každá barva svůj vlastní účín, případně i náboženský význam, je dnes těžko prokazatelné a analogie etnografické, pramenící z naprostu jiných ekonomických a ideových podmínek, k jejich bližší interpretaci nemohou ničím přispět.

Technická stránka vlastního malování keramiky nebyla dosud podrobněji sledována. Nemůžeme zde přispět ničím podstatným k otázce získávání, uchovávání a přípravy barev, neboť k tomu účelu bude nutno provést chemické analýzy. Vlastní nanášení barvy na připravený a již (alespoň jednou) vypálený povrch nádoby se provádělo pravděpodobně štětcem.⁴⁹ O tom by svědčily hrubé, mnohdy nestejně silné, až nepravidelné linie malovaných vzorů (tab. III:1a; IV:2a, b; 4; V:5; XVII:11). Štětcem bylo možno zvládnout z volné ruky především ornamenty složené z prostých či násobených linií, jednoduché křivky, širší pásy a jednoduché drobotvaré ornamenty (svastiky, bodové rosety). Použití štětce přímo předpokládá dosti pravidelné ztvárnění háčků, vybihajících z některých vzorů (tab. I—III, XVI:3b). Zejména tu poukážeme na „obrvení“ půloblouků na šálku z Miroslavi, kde jednotlivé háčky jsou pravidelně v koncovém ohybu zesílené, čehož nelze prakticky jinak než štětcem dosáhnout. Také výplň celých ploch bylo možno provádět nejsnáze štětcem. Některé ornamentační prvky, např. linie puntíků, pravidelná kolečka s vepsanou vnitřní výplní, hustě šrafované trojúhelníky a jejich soustavy, v neposlední řadě i plošně rozložené geometrické tvary, dosahují značné přesnosti, takže lze při jejich malbě právem předpokládat použití nějaké jednoduché šablony, nebo opory pro ruku (malířské pravítko). Také dodržení stejné šířky a směru obvodových malovaných pruhů si nutně vyžádalo pomůcky (podobně jako ryté ornamenty tohoto typu); snad touto pomůckou mohla být již jednoduchá, otočná podložní hrnčířská deska. Otázkou zůstává, zda některé ornamenty nebyly na nádoby přenášeny kolkem (kolečka, puntíky). Při malbě kombinovaných ornamentů, u nichž šlo o pravidelné rozložení po celém povrchu nádoby, bylo snad používáno předrysování vzorů nějakým jednoduchým rydlem nebo hrotem. Ve většině případů totiž jsou ornamenty plánovitě umístěny na předem zvolené ploše, a jen zcela výjimečně (tab. III:3; obr. 8:14) se stalo, že jeden prvek ornamentu (šrafovaného trojúhelníka) bylo nutno zmenšit, protože pro něho zůstalo málo místa. Nemáme zatím bezpečných dokladů používání kovového kružidlového nástroje při předběžném značení složitějšího malovaného ornamentu; není však vyloučeno, že takový nástroj existoval, jak se to podařilo prokázat v Horním Rakousku M. Hellovi.⁵⁰ Moravskému prostředí je cizí kombinace malování s jinou výzdobnou technikou (rytí, vrubořez, kolek, inkrustace, plastická výzdoba), jak je tomu např. v Dolním Rakousku, v jižním Německu, příp. i ve Slezsku, tedy v primárních centrech MK. Také složitá technika kombinace dvou různobarevných vrstev proškrábáním (na způsob středověkého sgrafita), jak ji uvádí ze Slezska H. Seger,⁵¹ je našemu prostředí naprosto cizí.

Vlastní ornamentika MK je téměř výlučně geometrická, což platí zejména pro strohou, pásovou ornamentiku jihomoravskou. Drobotvará ornamentace středomoravská — ač nevybočuje z hranic geometrizmu — je svými většími variačními možnostmi pestřejší a živější. Z obyčejného geometrického obrazce vychází i malba na střepu z Jaroměřic (obr. 1:7), která jinak připomíná schematizovaný obrazec čtvernohého zvířete. Podobně jako zoomorfní (ne však figurální) prvek — beraní

rohy — může být vykládán zkřížený závitnicový motiv na střepech z Brna-Heršpic (obr. 8:17). Silně schematizované zoomorfní i antropomorfní malované obrazce nejsou neznámé v podunajské oblasti,⁵² nejsou však časté a jejich výskyt bývá spojován s kulturními proudy z oblasti atestinské.⁵³ Je pozoruhodné, že tyto prosté figurální motivy se provedením zdaleka nerovnájí plastikám či reliéfům této oblasti, ba ani rytinám na nemalované keramice; v prostoru labsko-oderském pak nejsou známy vůbec.

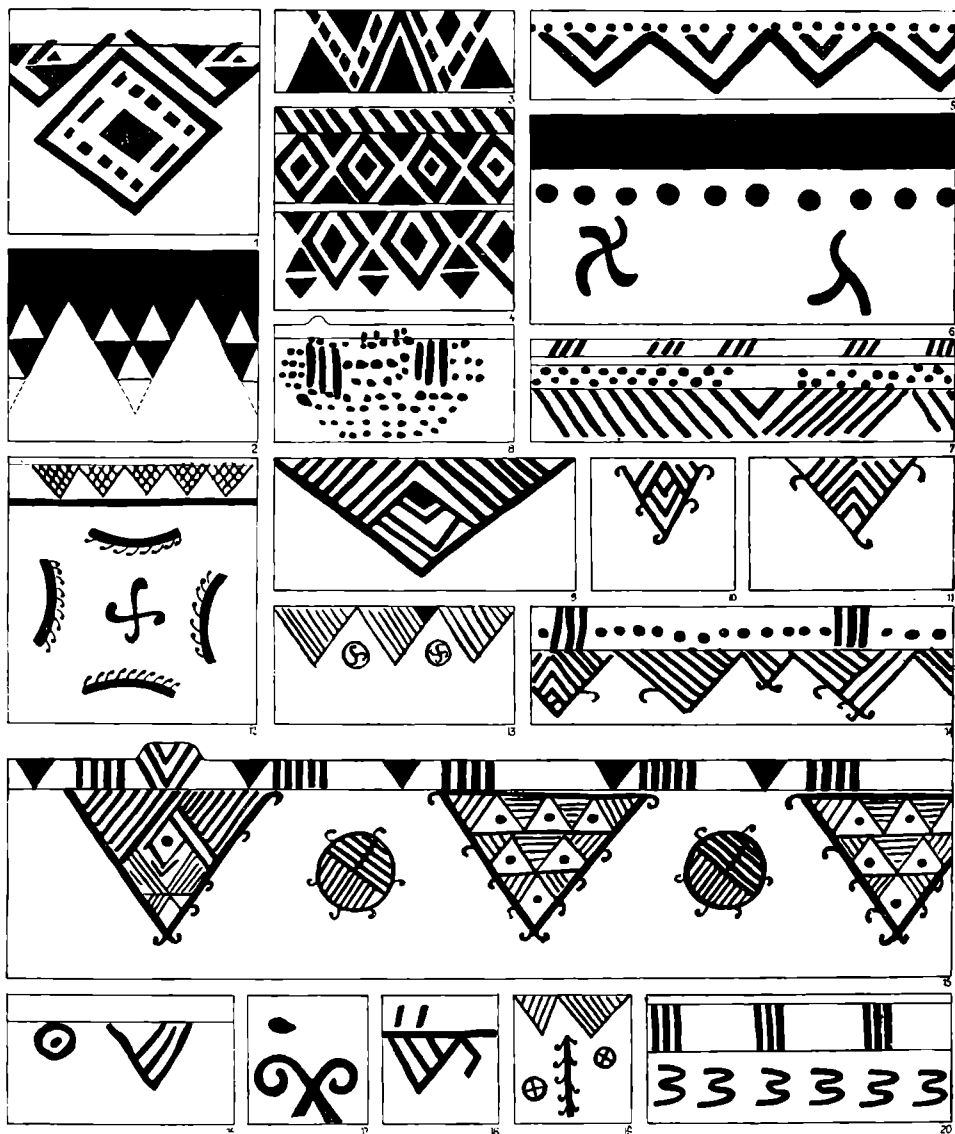
Všimneme si nyní jednotlivých výzdobných prvků středomoravského stylu (i pokud se — vzhledem k specifčnosti poměrů na Moravě — objevily v jižní části území) a pokusíme se o interpretaci významu některých z nich. Uvedení analogií zároveň ukáže stylovou a tím i kulturní inklinaci moravské lužické oblasti k labsko-oderskému okruhu doby halštatské.

Nejčastějším ornamentem středomoravské MK je různě šrafovaný (většinou rovnostranný) trojúhelník. Objevuje se pravidelně v násobcích, seřazených těsně vedle sebe v pruhu pod hrdlem nádoby tak, že jednotlivé tvary se dotýkají základnami; výjimečně je řazení volné. Zatím nelze doložit ztrojování tohoto ornamentu, totiž jeho výskyt v trojicích či násobcích čísla 3; tuto možnost dokládaly ve Slezsku posledně T. Rózycka a M. Remieszewska-Łowczycka;⁵⁴ sledovaly v principu tři určitý magicko-kulturní smysl. Trojka je v tomto pojetí symbolem nesmrtelné plynulosti života.⁵⁵ Zdá se však, že význam čísel krystalizoval teprve v moderní době a uvedená interpretace je závislá na čistě etnografických konstrukcích. V národopisné literatuře jsou trojka a všechny její násobky označovány za šťastná čísla.⁵⁶ I když je možné, že kořeny výkladů některých čísel jdou hluboko do minulosti, je možno zvést pochyby o takových interpretacích již pro pravěk. — Trojúhelníky jsou provedeny pravidelně tenkými pásky a jsou buď prostě vyšrafované, či mají složitější výplň (kombinované šrafování, kosočtverec, plošně vyplněné trojúhelníčky). V některých případech jsou trojúhelníky kombinovány s dalšími obrazci (kosočtverci), či jsou spolu vzájemně zaklíněny tak, že tvoří souvislý obvodový pruh. V jednoduché i zaklíněné podobě se objevují především na typu Ia, b. Je na místě uvést, že šrafované trojúhelníky se objevují i na keramice jihomoravské (typu III; tab. V; VII—IX; XVII), zde však v typickém pásovém provedení; jde o obrazce větší, šrafované zásadně jen jednoduše, bez dalších doplňků. Naopak kosočtverce, které známe z keramiky typu Ia jako vysloveně doplňkové motivy, jsou vlastní oblasti podunajské, zde však vystupují vždy jako motivy ústřední.

Ve středomoravském materiálu se setkáme i s pyramidálními soustavami trojúhelníků (tab. II), kde jednotlivá pole nesou střídavě různou výplň, případně i střídavě plošnou malbu (obr. 8:1,2). Především tyto metopovité soustavy trojúhelníků mají hojně analogie ve Slezsku,⁵⁷ případně i ve středních a východních Čechách,⁵⁸ objeví se i v Podunají (zde je daleko hojnější motiv metopovité kladených kosočtverců⁵⁹), zatímco jednoduché trojúhelníky lze považovat za specifický motiv středomoravský; zde jsou jedním z charakteristických znaků keramiky typu I. — Jednotlivé trojúhelníky i jejich metopovité soustavy bývají velmi často lemovány po obvodu a zejména na vrcholech háčky. Je to prvek, s nímž se setkáme často ve spojitosti s typickými solárními ornamenty a který je opět hojně zastoupen v oblasti labsko-oderské; častý je ve Slezsku, přechází Nisu a objevuje se až v Sasku⁶⁰ a známe jej i ze středoecké kultury bylanské.⁶¹ Spojuje tak opět celou tuto rozsáhlou oblast; v Podunají a v okruhu západohalštatském se nevyskytuje.

Nad ideovým významem motivu trojúhelníka či jeho soustav se zamýšlela zevrubně M. Remieszewska-Łowczycka,⁶² která odůvodněně odmítla starší romantické interpre-

tace tohoto znaku.⁶³ Domníváme se, že jde o prostý ornamentační prvek, široce v pravěku rozšířený (na keramice již od střední doby bronzové jako rytá výzdoba), jemuž není třeba hledat násilný hlubší význam. Rovněž pyramidální soustavy

Obr. 8. — Drobnotvará malovaná ornamentika středomoravského stylu (typ I a II). 1: Slatinky, hrob 139. 2: Ostopovice. 3: Horka n. M. 4: Ivaň. 5: Pustiměř. 6: Popovice. 7: Seloutky, hrob 6. 8: Uherčice. 9: Slatinky, hrob 71. 10: Němčice n. H. 11: Určice, hrob 4. 12: Miroslav. 13: Slatinky, hrob 114. 14: Určice, hrob 4. 15: Němčice n. H. 16: Jaroměřice. 17: Brno-Heřpice. 18: Jaroměřice. 19: Holásky. 20: Horka n. M. (Kresba: Podborský—Šik.)

trojúhelníků není třeba vykládat jako schematická zobrazení lidské postavy i přes jisté analogie s výtvarným projevem na některých nádobách v Podunají (Ödenburg, Réca), kde k zobrazení postav bývá použito jako základního prvku trojúhelníka,⁶⁴ podobně jako na řecké dipylské keramice. Trojúhelník však zde představuje vždy pouze trup, končetiny a hlava jsou naznačeny zvlášť ve stylu figurálních rytin té doby. Na zmíněných nádobách z Podunají je kromě toho používáno motivu trojúhelníkovitých soustav zvlášť, jako prostého ozdobného motivu. Lidské postavy jsou zde také jinak orientovány. Zdá se, že k zobrazení lidské (i zvířecí) figury měl člověk halštatské doby již dostatek realističtějších výtvarných prostředků,⁶⁵ kterých mohl užít snáze než abstraktních schémat. Mentalitě tohoto období však takové zobrazení bylo cizí.

Dalším centrálním výtvarným prvkem naší MK je kříž, a jeho varianty. V původní podobě se nevyskytuje často; taktó jej známe spíše jako značku z den nádob a objevuje se jako ozdoba i jiných předmětů (jehlancovité podstavce⁶⁶); tu bývá považován za symbol ohně.⁶⁷ Na našem i slezském keramickém materiálu se objeví spíše jako výplňkový motiv kruhu (tab. III:4a; obr. 8:19)⁶⁸ — zde někdy jako součást slunečních motivů — a nejobvykleji v dynamické podobě, jako svastika nebo trikvetr. Ojedinelý je svérázný, centrálně umístěný motiv kříže s kotvovitě ukončenými rameny (tab. II) na vnitřku mísy z Němčic n. H.; zde však rekonstrukce nádoby i malby nedovoluje určit stupeň původnosti tohoto ornamentu. Základní motiv kříže lze spatřovat i v některých kvadraticky členěných obrazcích (sluneční kotouče na uvedené míse, malby na dnech picích rohů z Holásek a ze Slatinek, tab. III:4b; XIII:1b) a setkáme se s ním v odlišném provedení i na keramice podunajské (zde zejména na vnitřních částech den misek typu IV).

Pozornosti zaslouží zejména vířivá podoba kříže svastika a trikvetr. Tyto jsou ze všech drobnotvarých ornamentů na MK labsko-oderského okruhu nejvíce, ba masově zastoupeny. Objevují se i na keramice středomoravské, a to jako samostatný motiv (obr. 8:6), či jako motiv výplňkový (obr. 8:13). Jsou u nás, ale neobvykle často zejména ve Slezsku⁶⁹ malovány vedle motivů slunečních, nebo v přímé souvislosti s nimi. Svastika se objeví řídko i na keramice podunajské, opět ovšem v provedení pásového stylu.⁷⁰ Svastika i trikvetr jsou podávány ve většině případů jako prvky pravotočivé, ale objeví se i jako levotočivé, dokonce současně na stejné nádobě (obr. 8:6). Podle J. Kostrzewského se svastika vyvinula z prostého vepsaného kříže v kole zalomením ramen.⁷¹ Přesvědčivé doklady, které snesl J. Déchlette, J. Kostrzewski a M. Šolle⁷² a častá souvislost svastiky a trikvetru se slunečními ornamenty na halštatské MK ukazují, že tu jde bezpochyby o staré sluneční symboly, známé v Malé Azii již od neolitu, avšak rozšířené záhy téměř po celém kontinentu s výjimkou Austrálie. Svastika mohla být původně motivem čistě dekorativním, avšak přijmeme-li výklad jejího vývoje z prostého kříže — starého symbolu ohně-slunce, je nanejvýš pravděpodobné, že se tento význam záhy přenesl i na ni. Jakožto vířivý prvek vyjadřovala princip věčného pohybu; až do doby, kdy vlivem šíření křesťanství dostává nový mýtický smysl, byla svastika a její derivát trikvetr symbolem slunce, blesku či ohně. Patří tedy do skupiny symbolů kultu nebeských těles, zejména solárního kultu, v pravěku silně rozšířeného a dokládáno i jinými důvody.⁷³

Znakem německé germánské rasy a později symbolem nacionálně-sociálního hnutí a fašismu se svastika stala teprve v době vzniku nacionalismu, jak doložil J. Kostrzewski.⁷⁴

Do skupiny ornamentů se solární symbolikou nutno přiřadit ještě sluneční

kotouče (obr. 8:15), bodové rosety (tab. XVII:11) a obloukové obrvené linie (obr. 8:12), mající běžně analogie na MK labsko-oderského okruhu; motiv rosety, rozšířený na halštatské keramice i jako ornament plastický, bývá obecně vykládán jako „motiv slunečka“ a do repertoáru geometrického slohu se dostává vlivem orientu;⁷⁵ v dipylské keramice má význam appolinského kultu slunce a tento význam se přenáší i do našeho prostředí. — Podle předlohy ze Slezska lze připsat význam slunečního symbolu též prostému prvku na části nádoby z Jaroměřic (tab. V:5), který představuje uzavřený kruh s bodem uprostřed, provedený pásovým stylem. Ve Slezsku mají obdobné znaky jemnější provedení a často ještě na obvodu „sluneční září“, čímž je jejich význam plně prokázán,⁷⁶ zejména když vnitřek kotouče bývá často plošně červeně vymalován.

Zvláštní úvahy zaslouží motiv úsečky s vybíhajícími háčky, aplikovaný na picím rohu z Holásek (obr. 8:19); má nečetné analogie na slezské MK. Objevil se uvnitř hlubší misy nálevkovitého profilu z neznámé lokality a na horní části výdutě osudíčka z Jordanówa⁷⁷ jako výplň negativně vytvořených trojúhelníkovitých ploch. Provedení tohoto prvku je navzájem poněkud odlišné, podstata je však stejná. M. Zimmer jej vykládal jako stylizovanou větev,⁷⁸ zdá se však, že interpretace by mohla být i jiná. Z dipylské keramiky známe příbuzný prvek, uplatněný asi jako znak pochodně, kterou nesou společně dvě postavy chorovodu.⁷⁹ Podobný význam by mohla mít i naše vyobrazení, která by tak bylo možno přiřadit opět do skupiny symbolů ohně, slunce atd., tím spíše, že motiv háčeků — znaků záře — známe již ze slunečních kotoučů vzpomenuťých výše. Tato interpretace je nejpravděpodobnější. Výskyt popsaného motivu na picím rohu vzbuzuje ještě další možnost výkladu, zda totiž nejde o silně stylizovaný motiv antického thyrusu s piniovými šíškami, motiv spojovaný s appolinskými kulty, který se později uplatnil jako znak na pijáckém náčiní římsko-provinciálního původu.⁸⁰

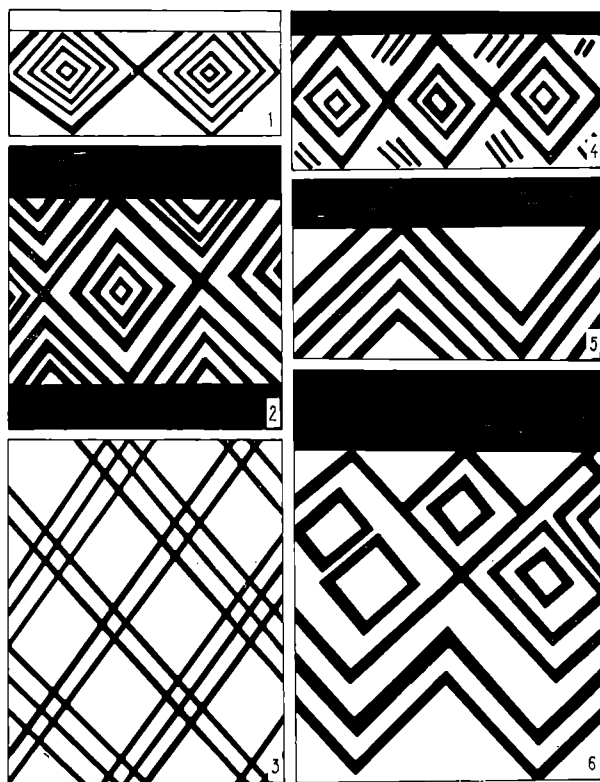
Zbývá nám ještě zmínit se o některých řadových ornamentačních prvcích moravské MK, jako jsou linie puntíků (obr. 8:5—7, 14), ornament lomenicový (tab. XVII:3), rytmicky se opakující skupiny (obyejně tři) svislých nebo šikmých pásků (obr. 8:7, 8, 14, 15, 20) a konečně motiv esovek (tab. X:6a, b; obr. 8:20). Z nich nejrozšířenější jsou linie puntíků, které nalezneme, stejně jako motiv háčeků, po celém labsko-oderském okruhu, včetně Saska a stř. Čech,⁸¹ řídce se objeví i v jižním Německu,⁸² ve vlastním Podunají však je neznáme. Objeví-li se na MK hluboko na jižní Moravě (Uherčice, o. Břeclav, obr. 8:8; Těšetice, o. Znojmo, obr. 3) je to (podobně jako v případě výskytu bodové rosety a keramiky typu Ia) pouze důkaz proniknutí této ornamentace do podunajského prostředí. Těmuž důkazu poslouží i fakt, že dosud jediný případ výskytu lomenicového ornamentu — typického ornamentu středoslezského — na Moravě je znám opět až z jihozápadní Moravy (Těšetice). — Posledně registrované výzdobné prvky považujeme za prosté vší symboliky; jde o čisté ornamentační motivy.

Skupiny esovek, známé z rekonstruovaného hrnku z Horky n. M., by mohly být vykládány jako silně stylizovaný, nebo již nepochopený motiv slunečního ptáka, jak jej známe z halštatské toreutiky i plastiky, případně i z dipylské keramografie.⁸³ Také ornament podoby velkého písmena C, namalovaný na hrde mísy z Němčic n. H. (tab. II), s analogiemi ve Slezsku,⁸⁴ bychom mohli s určitou pravděpodobností spojovat se symboly kultů nebeských těles; mohlo by tu jít o znak lunární.

Z dosavadního textu již vyplynulo, že motiv pyramidální soustavy trojúhelníků, prostého kříže a svastiky se může objevit i v ornamentice podunajského typu, že však je tu vždy podán v přepisu pásové malby.

Analogicky je tomu s motivem klikatky, zde však je postup opačný. Nálezový

fond svědčí, že klikatka je domovem ve stří. Podunají. Zde se objevuje zejména na různých typech amfor a osudí, vždy v jednoduchém pásovém provedení, většinou jako pozitivní malovaný (dvoj- až trojnásobný) ornament, nezřídka i jako ornament vzniklý negativně.⁸⁵ Objeví se i v jižním Německu a ve Württembersku dokonce ještě na pozdněhalštatské keramice alb-salemské.⁸⁶ Konečně se s ní setkáme i na MK labsko-oderského okruhu.⁸⁷ Její zobecnění v ornamentální paletě keramiky toho období

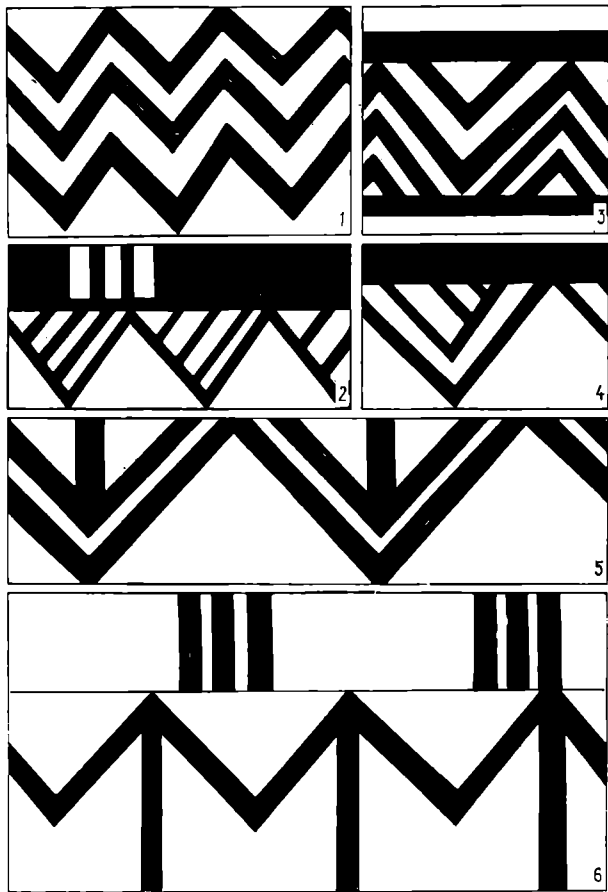
Obr. 9. — Pásová malovaná ornamentika podunajského stylu (typ IIIa). 1, 2: Mikulov. 3: Holásky. 4: Oslavany. 5: Moravský Krumlov. 6: Dolní Dubňany. (Kresba: Podborský—Šik.)

nepřekvapí uvědomíme-li si, že jde o jednoduchý prvek, běžný v té době na keramice řecké. Na moravské MK se vyskytuje klikatka dosti často, většinou na typu IIIa, nebo b (tab. VI:1; VII:1, 2; IX:1; obr. 1:3; 5:9), často jako výplňkový motiv ploch, vymezených soustavou jiných pásových ornamentů (obr. 9:5, 6; 10:3—5). Klikatka se však objevila i v prostředí platěnickém, dokonce ve spojení s typickým středomoravským materiálem (tab. IV:4; VIII:1; XIV:1). Je to oblíbený ornament vnitřní plochy okrajů některých nádob (obr. 5:13, 14).

Jako derivát motivu klikatky lze klasifikovat i jednoduché šipkovité ornamenty (obr. 10:5, 6) v pásovém provedení na keramice typu IIIb. Jde pravděpodobně o náhodně vzniklé obrazce, postrádající jakékoli hlubší symboliky.

Snad nejrozšířenějším výzdobným prvkem MK podunajského stylu je kosočtverec, lépe celé soustavy mnohonásobných kosočtverců a také metopovitě plochy kosočtverečných soustav. Jsou řazeny většinou do souvislého pruhu vinoucího se

Obr. 10. — Pásová malovaná ornamentika podunajského stylu (typ IIIb). 1: Nedakonice. 2: Brno-Židenice. 3: Stará Břeclav. 4: Podivín. 5, 6: Brno-Židenice. (Kresba: Podborský—Šik.)

kolem výdutě nádoby. Takto zastihujeme motiv kosočtverce opět nejen v celém středním Podunají,⁸⁸ ale opět až na keramice jihoněmecké alb-salemské kultury.⁸⁹ V prostředí labsko-oderského tento motiv obliby nenašel. Na Moravě se objevuje jak na keramice „mikulovské“ skupiny (tab. V:2. 7), tak na řadě dalších amfor a osudíček typu IIIa (tab. V:1; VII:1; XI:1). Objevila-li se amfora typu IIIa, zdobená tímto ornamentem, v ryze platěnickém prostředí (Mostkovice), svědčí to o postupu podunajského malování k severu a spolu s uvedenými již doklady o míšení malovaných prvků severního a jižního stylu na Moravě.

Zvláštní postavení mají drobné, plošné soustavy kosočtverců, objevující se v kom-

binaci s jinými geometrickými obrazy na keramice typu IIb (obr. 8:1, 3, 4). Jde tu pravděpodobně o svéráznou aplikaci metopovitě členěných obrazců na domácí keramice. Tato výzdoba nemá analogií a je tak dalším článkem svébytnosti moravské, zejména středomoravské MK.

Pozornosti zaslouží ještě motiv mřížování, s nímž jsme se setkali několikrát v jihomoravském prostředí, na keramice typu III (tab. VI:2; XVII:12; obr. 4:3). Je to opět motiv pásového stylu a v tom provedení se ojediněle objeví až ve Slezsku,⁹⁰ jako doklad přímého proniknutí tohoto cizího stylu. Na Moravě se mřížování omezuje na prostředí podunajské malby s výjimkou šálku z Miroslavi (tab. XVI:3a), kde se stýká s drobnotvarou malbou spíše severního původu. — Motiv mřížování, jakožto typický plošný výzdobný motiv, je daleko hojnější na vnitřcích misek s prohnutým hrdlem, kde vyplňuje mezipole cípů hvězdice; zde je však provedena technikou vlešťovací.

Málo se vyskytuje závitnice, na jižní Moravě doložená zatím jen ze střepového materiálu (tab. XVII:4, 5). Je známa z dipylského prostředí, poměrně častěji je na podunajské keramice aplikována jako ornament plastický⁹¹ a vyskytuje se i v prostředí západohalštatském.⁹² V lužické oblasti je neznáma.

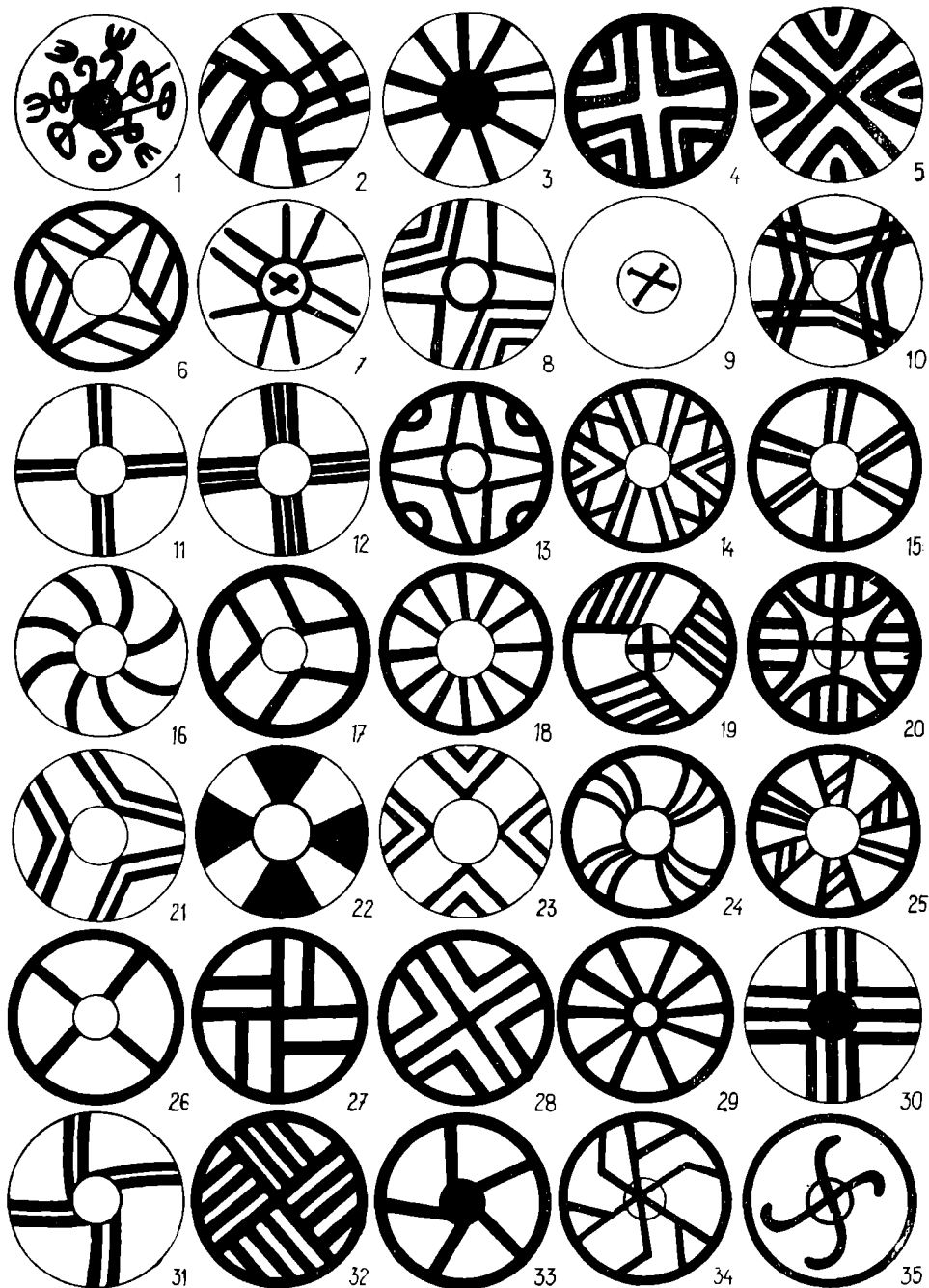
Velmi typická pro pásový styl je konečně malba vnitřků misek se zataženým okrajem typu IV. Jde o radiálně rozložené malované prvky, složené nejčastěji z ornamentů jednoduchého až několikanásobného písmene V, šrafovaných trojúhelníků, kvadratických dělených obrazců, prostých pruhů, křížových pásů a vířivých motivů. Základní znaky této malby jsou shodné pro celou oblast širšího středního Podunají. Náš obrázek č. 11 představuje výběr motivů tohoto typu z Maďarska, západního Slovenska, Dolních Rakous, jižní Moravy a jižních Čech a dokumentuje kromě celkové jednotné koncepce i místní svéráz malby typu IV. Jako neobvyklé lze v tomto prostředí označit stylizované zoomorfní ornamenty (obr. 11:1) a motiv maltézského kříže (obr. 11:22). O malbě kříže na dně těchto misek jsme se nahoře již zmínili. Celkový ráz této ornamentace je až na výjimky čistě ozdobný.

* * *

Analýzou ornamentů moravské MK jsme získali především přehled o oblíbě toho či onoho motivu v té či oné oblasti a dále přehled o možnosti interpretace některých ornamentů. Je zřejmé, že z množství ornamentačních motivů, které se staly obecným projevem geometrického slohu v Evropě, jsou některé celkem obvyklé v obou moravských halštatských oblastech, jiné našly oblibu vždy v jedné z obou. Kromě výběru prvků se obě oblasti liší zejména stylem malby. Z našeho rozboru jasně vyplynulo, že podunajský styl je chudší co do pestrosti prvků i výtvarného pojetí než drobnotvarý, hřívový styl slezského centra MK. Tato skutečnost je patrná na moravské MK i přes to, že tu kontrast obou stylů je změkčen jejich přímým vzájemným dotykem. Došli jsme dále k závěru, že podunajské ornamenty mají silnější kontakty s malbou západohalštatské oblasti, naproti tomu však, že se liší stylem malby i výběrem prvků od keramiky labsko-oderské. Zdá se dále, že některé malované prvky nutno vykládat jako apotropejní emblémy, spojené s magicko-kultovními představami jejich tvůrců; apotropejní charakter malované ornamentace byl zřejmě v minulosti značně přeceněn na úkor estetického cítění halštatského člověka.

Obdobně je tomu s významem MK vůbec.

Zjišťujeme-li, zda je malování vázáno pouze na určité tvary keramiky ukáže se, že tato domněnka platí pouze pro určitý typ malby (Ia, IV). Malování však mohou

Obr. 11. — Malovaná ornamentika na vnitřních stranách misek z Podunají (typ IV). 1–5: Maďarsko (podle L. Nagyho). 6–9: jihozápadní Slovensko (podle J. Paulíka a M. Pichlerové). 10–21: jižní Morava (částečně podle J. Nekvasila). 22–25: jižní Čechy (podle V. Šaldové). 26–35: Dolní Rakousko (podle Chr. Peschecka).

být všechny tvary halštatské keramiky s výjimkou vysloveně užitkových (hrubě modelovaných) tvarů. Relativně častěji se objevuje malování na otevřených mísovitých nádobách, osudích, šálcích a na některých mísách. Méně již na amforovitých zásobnicích, hrncích a soudkovitých nádobách. Jemné misky s prohnutým hrdlem sice obyčejně malovány nebývají, avšak jejich vnitřní výzdoba vleštování svou okrasností nezůstává za malbou pozadu. Malovány bývají i tzv. nádoby kultovní (picí rohy, trojitá nádobka, štěrchátka zoomorfních tvarů). Malba se soustřeďuje většinou na dobře viditelné plochy stěn (pravidelně nebývá u dna a vně na ploše dna) a nevyhýbá se ani vnitřkům mís. Není možno přijmout názor podporující univerzálně kultovní výklad malby, že totiž malování je často i na těžko viditelných místech.⁹³ Naopak se zdá, že malování mělo být na první pohled patrné; proto např. u nádob s úzkým ústím je malována nanejvýše vnitřní ploška okraje, místa zvenců neviditelná malby postrádají. Mísy s malbou uvnitř byly nepochybně zavěšovány na stěny příbytků jako okrasné talíře. Důležitá je dále skutečnost, že MK se objevuje poměrně hojně na sídlištích (Těšetice). Jestliže ve Slezsku sídlištní malovaná keramika dosud chyběla,⁹⁴ nutno to vyložit nedostatečným množstvím a nízkou úrovní starších sídlištních výzkumů. Malování není zřejmě vázáno na keramiku výhradně funerální (rituální) povahy. MK v hrobech pak prokazatelně nemá zvláštní postavení,⁹⁵ nýbrž plní stejnou funkci jako keramika obyčejná.

Není tedy halštatská MK ničím jiným než běžnou keramikou lepší jakosti, „pravekým porcelánem“, jak ji kdysi nazval H. Seger.⁹⁶ Můžeme souhlasit s výkladem R. Glasera a M. Remiszewské-Lowczycké, že tu nejde o keramiku výhradně kultovního rázu, nýbrž o dokonalou užitkovou keramiku, která vedle praktického významu měla funkci dekorační.⁹⁷ V četných případech patrně dekorační funkce převládala, neboť nedostatečně fixovaná malba uvnitř nádoby nedovolovala skutečné použití. Na druhé straně nelze kultovní charakter MK zcela popřít, zvláště máme-li ze současného Řecka doloženu specializaci keramiky a zejména též nádoby pro čistě kultovní účely. Kultovní funkci lze předpokládat zejména u zvláštních malovaných tvarů, které považujeme za kultovní i tehdy, nejsou-li malovány, a pak u té malované nádoby, která je ozdobena řadou prokazatelně apotropejních emblémů.

Důležitý je ještě vlastní sociální aspekt interpretace MK. Zůstává skutečností, že nádoby tohoto druhu nalézáme pravidelně v bohatším prostředí. Z našeho soupisu je patrné, že MK na moravských pohřebištích se objevovala pravidelně vždy v nejbohatších hrobech. Podobně to bylo konstatováno i na Slovensku.⁹⁸ I tam, kde nejsou dochovány přesné nálezy celky vysvitá ze zlomkovitě dochovaných zpráv, že malovaná nádoba byla v hrobě poměrně bohatém. Výzkum halštatské osady v Těšeticích ukázal, že MK se vyskytovala právě v největších a materiálově nejbohatších chatách (objekty č. 10, 46, 47), zatímco v menších byla výjimkou, nebo se nevyskytla vůbec. I když jsme si vědomi problematičnosti sídlištních celků, domníváme se, že obsah kulturní jámy je celkovým ukazatelem jejího původního prostředí. Bude věci dalších výzkumů tuto otázku na sídlištních sledovat. Je-li tomu skutečně tak, byli bychom oprávněni k závěru, že k malování keramiky v době halštatské docházelo především v prostředí rostoucí moci rodových špiček, kde také bylo k dispozici více pracovních sil pro podomáckou výrobu MK.

* * *

Zbývá nám ještě dotknout se malování z hlediska chronologie.

Malování keramiky bylo a je považováno za charakteristikum stupně Ha C.⁹⁹

Nahoře bylo poukázáno na výskyt ojedinělých malovaných nádob již od konce IV. bronzové periody ve Slezsku,³² také v jihoněmecké oblasti se malování může ojediněle objevit již koncem Ha B, jeho vlastní výskyt však — podobně jako v Dolních Rakousích — spadá do Ha C a udržuje se až do Ha D (v LA bezpečně doloženo není); v jižním Německu lze dokonce vytrdit mladší stupeň malování s převládající bílou pásovou malbou.¹⁰⁰ Bude třeba ještě provést složitou detailní synchronizaci slezských a podunajských stupňů halštatské doby, zejména také s ohledem na výskyt MK. Zatím se zdá, že slezská MK poněkud předchází malování podunajské, ale také se dříve vyžívá. V pracích polských autorů zatím nenacházíme doklady trvání malování i ve stupni Ha D; z publikovaných pohřebišť, datovaných do tohoto stupně, již MK nepochází. To by svědčilo, že slezské centrum MK přestalo existovat s koncem stupně Ha C. Zatím však ve středním a horním Podunají pásová malba s tuhovými geometrickými vzory nekončí. Naopak je pravděpodobné, že vtuhovací a vlešťovací techniky, které jsou patrně „mladšími sestrami“ podunajské pásové malby, nyní nachází masového uplatnění a pronikají ojediněle až do oblasti lužické kultury pozdního halštatu,¹⁰¹ kde se objevují např. na sídlištní keramice až v době laténské.

Malování časově sahající až do počátků latěnu je doloženo i v jižních a západních Čechách, ba výjimkou není ani ve středočeském cítolibském typu.¹⁰² To znovu potvrzuje postavení bylanské kultury jak jsme ji charakterizovali výše, totiž její celkovou příslušnost k oblasti západohalštatské (v tom se projevuje i přežívání malování až do konce halštatu), avšak ornamentační závislost v malování keramiky na slezském centru MK.

Dosavadní nálezkové celky s malovanou halštatskou keramikou na Moravě nedávají možnost přesnější chronologie jdoucí za rámec základních stupňů Reineckova systému. Vyjdeme-li z dosavadních periodizačních systémů obou moravských oblastí, které předpokládají v podstatě 3 vývojové stupně, od počátku Ha C až do latěnu,¹⁰³ je nutno většinu MK zařadit již do první vývojové fáze mladohalštatského období. Na střední Moravě je to stupeň Ha C a zatím není dokladů pro výskyt malby již v průběhu trvání slezské kultury. Do Ha C patří většina hrobových celků s MK ze Slatinek, Určic, keramika z horeckého pohřebiště, dále snad hrob z Mostkovic atd. Poněkud mladší by mohl být hrob č. 6 ze Seloutek (tab. XII) s amforovitou zásobnicí, která již ztratila ostrou profilaci stupně Ha C a s mísou vysoké stavby těla, obvyklé rovněž až v Ha D; k tomu přistupuje celková chronologická pozice selouteckých hrobů (výskyt železné spony certoské konstrukce, osudí s nízkými, téměř kolnými hrdélky¹⁰⁴). Tyto skutečnosti by ukazovaly na přežívání malování ještě do Ha D na střední Moravě. Engobovaná keramika středomoravského typu a její deriváty však časově zatím nepřesahují stupeň Ha C.

V horákovské oblasti spadá značná část MK rovněž již do první fáze jejího rozvoje; stupeň Ha C však tu namnoze nelze bezpečně oddělit od Ha D. Je pravděpodobné, že poměrně mladé jsou hroby s kopími (Oslavany, obr. 5; Brno-Židenice, obr. 4) — zbraní, ujímající se jako bojový prostředek hojně v Ha D.¹⁰⁵ Tomu by nasvědčovaly i některé keramické tvary židenických hrobů (obr. 4:1, 2, 14); je však škoda, že právě zde nejsou dochovány hrobové celky, neboť některé hroby zde asi byly starší (výskyt harfovitě spony, žárový ritus). Také sídlištní materiál těšetický (obr. 3, tab. XVII) náleží z části do Ha D; upozorňujeme zde na nálezkový celek z objektu 10, kde pozdnímu vývoji odpovídá drobná lahovitá nádobka (obr. 3:7), mísa s obdélnými držadly vytaženými z okraje (3:5), jejíž analogie pochází z hrobu z Mostkovic (viz výše), a konečně pozdní miska s mírně ovaleným okrajem (3:2). Nevíme také bezpečně,

zda se malování (s výjimkou typu IV) udrželo na jižní Moravě ještě na halštatské keramice v době laténské. Na sídlištech u Jaroměřic a Střelice, nejmladších u nás, se MK objevila jen v nepatrném procentu. — Výskyt malby již ve stupni Ha B není prokazatelný, nebereme-li v úvahu tuhové nátěry na keramice slezsko-podolského rázu (Obřany, Suchohrdly), čímž někdy vzniká dojem barevného kontrastu. Vlastní malování na podolské keramice však neznáme.

* * *

Historie názorů na halštatský vývoj na Moravě zná řadu dokladů pronikání jižních prvků (velatických, podolských, horákovských) do lužické oblasti, a naopak prvků severních (lužická expanze, slezský proud) do prostředí jihomoravského. V poslední době se věnuje zvýšená pozornost hraniční oblasti obou moravských částí, kde možno sledovat mocenské zápolení lužického a středodunajského lidstva během řady století. Dosud převládá názor, že po počátečním tlaku lužické oblasti nastává vyrovnání sil v období formování horákovské kultury; pro závěr halštatského období pak se počítá se zesíleným tlakem jižní oblasti, sledovatelným poměrně hluboko do centra moravské platěnické kultury (Mostkovice, Těšetice na Olomoucku, Náklo aj.).¹⁰⁶ Rozbor moravské halštatské MK ukazuje, že v rozsahu nejméně celého stupně Ha C je nutno počítat ještě se severními vlivy na jižní Moravě.

Uvedené skutečnosti jsou pochopitelné, neboť jde o dvě na sebe úzce navazující oblasti ve strategicky důležitém prostoru, jakým Morava v pravěku byla. Tím ostřeji vyvstává nutnost interpretace moravského pramenného materiálu v co nejširších souvislostech.

POZNÁMKY

¹ Bemerkungen zur Problematik der mährischen Hallstattzeit — I, SPFFBU E 5 (1960), 23—56, tab. II—IX.

² J. Pallkardí, Předhistorické památky města Znojma, ČVMSO VI (1889), 73—74.

³ K. J. Maška, Obrázky z pravěku moravského, Lidová čítanka moravská, Telč—Kutná Hora 1906, 35.

⁴ I. L. Červinka, Kultura popelnicových polí na Moravě, Brno 1911, 45.

⁵ J. Nekvasil, Horákovská skupina mohylového lidu na jižní Moravě, nepublikovaná disertace, Brno 1952, díl I—III.

⁶ PA XLVI (1955), 101 ad.

⁷ V. Podborský, Osídlení Moravy lidem popelnicových polí stupně slezského a platěnického, nepublikovaná diplomní práce, Brno 1956, díl I, 109 ad.

⁸ M. Zimmer, Die bemalten Thongefässe Schlesiens aus vorgeschichtlicher Zeit, Breslau 1889.

⁹ R. Glaser, Die bemalte Keramik der frühen Eisenzeit in Schlesien, Leipzig 1937.

¹⁰ T. Różycka, Ślaska ceramika malowana z wczesnej epoki żelaza, Z otchłani wieków XIX (1950), 154 ad.

¹¹ M. Remiszewska-Lowczycka, Ślaska ceramika malowana z okresu halsztackiego, Ślęza I (1958), 26 ad.

¹² W. Sarnowska, Wyniki badań na cmentarzysku kultury lużyckiej w Mokronosie Górnym, pow. Wrocław, Silesia antiqua I (1959), 148 ad.

¹³ J. Fialp, Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách, Praha 1936—1937, passim.

¹⁴ V. Šaldová, Malovaná keramika v české mohylové oblasti, AR V (1953), 68 ad.

¹⁵ O. Paret, Die früheisenzeitliche Keramik der Schwäbischen Alb, IPEK 1930, separatum; J. Keller, Die Alb-Hegau-Keramik der älteren Eisenzeit, Reutlingen 1939; H. Zürn, Zur Keramik der späten Hallstattzeit, Germania 27 (1943), 20 ad., tab. 5, 6; G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit I, II, Berlin 1959.

¹⁶ Chr. Pescheck, *Bemalte Keramik vor 2500 Jahren*, Wien—Leipzig 1944.

¹⁷ M. Šolle, K vývoji halštatských kultur na území dnešního Maďarska, AR IX (1957), 235 ad.
¹⁸ J. Paulík—M. Novotná—B. Benadik, Život a umění doby železné na Slovensku, Bratislava 1962; M. Dušek, Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, AR XIV (1962), 610 ad., obr. 210.

¹⁹ V. Budínský-Křička, Slovenské dejiny I, Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej, 98; B. Chropovský, Výskum halštatskej mohyly v Réci, AR VII (1955), 770 ad.; J. Paulík, Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, Slov. arch. IV-2 (1956), 177 ad.; M. Pichlerová, Mladohalštatské popelnicové pohrebisko vo Vrádišti, Slov. arch. VIII-1 (1960), 125 ad.

²⁰ Chr. Pescheck, op. cit., 17.

²¹ Týž, Späthallstattische Kulturströmungen im Ostalpenraum, *Strena Prehistorica* 1948, 177 ad. (citované podle V. Šaldové, AR V (1953), 69 a J. Filipa, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 17).

²² J. Filip, Pravěk Československo, Praha 1948, 240; týž, Popelnicová pole, 25 ad.; týž, Keltové, 17.

²³ Např. lokální rozšíření kostrového ritu nemusí být dokladem fyzické expanze ani v oblastech udržujících dlouho důsledně pohřební kremaci (lužický okruh doby halštatské); v hornoslezských kostrových hrobech adamowického (iwanowického) typu se MK ještě nevyskytuje (srov. Zd. Durczewski, Grupa górnośląsko-malopolska kultury lużyckiej w Polsce i, Kraków 1939—1946; L. Gajewski, Cmentarzysko kultury lużyckiej w Szymiszowie, pow. Strzelce Opolskie, *Materiały archeologiczne* I (1959), 115 ad.; M. Gedl, Uwagi o gospodarce i strukturze społecznej ludności kultury lużyckiej w południowej Polsce, Kraków 1961, 61).

²⁴ H. Mertins, Wegweiser durch die Urgeschichte Schlesiens, Breslau 1906; 78; J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, Poznań 1923, 94; týž, Bemalte ostdeutsch-polnische Keramik der frühen Eisenzeit, ERL I (1924), 409; T. Różycka, op. cit., 155—156; W. Sarnowska, op. cit., 148; W. Coblentz, Bemalte Keramik in Gräbern der ältesten Eisenzeit aus Bautzen, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* III (1953), 141.

²⁵ R. Glaser, op. cit., 47, passim.

²⁶ Wl. Holubowicz, Z badań nad ceramiką kultury „lužyckiej“, *Z otchłani wieków XVII* (1948), 16; E. Šimek, Velká Germanie Klaudia Ptolemaia IV, Brno 1953, 338; Z. Wartolowska, Rola kobiety w społeczeństwie pierwotnym, Dawna kultura II (1955), 108; M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 32; — nesdílime názor M. Gealla (Uwagi, 62), že MK vyráběli hrncíři-specialisté.

²⁷ A. Václavík, Výroční obyčejce a lidové umění, Praha 1959, 16, 278. — Otázkou příčiny vzniku bohaté výzdoby pravěké keramiky (zejména též i geometrické výzdoby halštatské) se zabýval obecně V. Hank (Variace a desymetrisace, Blok III, č. 6—10, 1949, 273 ad.) a došel k názoru, že bohaté geometrické ornamenty, založené na principu desymetrickém, avšak variačním opakování se výzdobných motivů jsou elementárním projevem „lidové výtvarné básnivosti“. Tento projev umění zaniká podle V. Hanka vždy, když je zasažen přímými vlivy společnosti stojící na vyšším stupni vývoje (např. zánik bohaté ornamentace keramiky s příchodem laténského stylu). — Tento výklad jen potvrzuje lidový, tedy nikoliv řemeslný charakter halštatské keramiky.

²⁸ M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 26—27.

²⁹ E. Buschor, Griechische Vasenmalerei, München 1913, 13 ad.; M. Hoernes—O. Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, Wien 1925, 374 ad., passim; V. D. Blavatskij, *Istorija antičnoj raspisnoj keramiky*, Moskva 1953, 5; F. Schachermeyer, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart 1955, 154, 207 aj.

³⁰ M. Hoernes—O. Menghin, op. cit., přehledná tabulka chronologie podle Montelia na str. 447; M. Šolle, Počátky helénské civilizace, Praha 1949, 129.

³¹ Známa je např. malovaná domkovitá popelnice ze Stora Hammar ze Švédska, datovaná do IV.—V. per. bronzové doby (W. Schulz, *Das germanische Haus in vorgeschichtlicher Zeit*, Leipzig 1923, 67, obr. 22; Ev. Baudou, *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*, Stockholm—Göteborg—Uppsala 1960, 103); i jiné domkovité popelnice stejného časového zařazení jsou malovány.

³² R. Glaser, op. cit., 44—45; některé náznaky by vedly k závěru, že nejstarší tvary MK ve Slezsku se vyskytují již ve IV. per. (srov. též M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 25).

³³ V Museu hl. města Prahy na Hanspaulce je uložen knovizský květináč, pocházející z Jírovy sbírky, který není mladší st. Ha A—B a je na povrchu malován svíslými černými pruhy (smolná barva je částečně rekonstruována). Těto nádoby se snad týká Jírova poznámka, že se mu podařilo najít malování i na knovizské keramice (J. A. Jira, *Malovaná keramika neolitická v Čechách*, *Pravěk* VI (1910), 70, pozn. pod čarou; srov. též J. Filip, *Pravěk Československo*, Praha 1948 221); že polychromie v běžném životě v době bronzové nebyla neznáma svědčí známé nálezy malovaných omítek z prostředí mohylových kultur a popelnicových polí.

³⁴ *M. Hoernes*, Die Hallstattperiode, AfA NF III (1905), 233 ad.; *tjž*, Kultur der Urzeit III, Leipzig—Berlin 1923, 103 ad.; srov. též *M. Šolle*, Počátky helénské civilizace, 142—158.

³⁵ *R. Glaser*, op. cit., 39, obr. 1.

³⁶ *R. Pleiner*, Úvaha o halštatsko-laténské sídlištní keramice severozápadních Čech, PA XLIX-1 (1958), 128 ad., obr. 8.

³⁷ Srov. SPFFBU E 5 (1960), 26, obr. 3, pozn. 12; nově *J. Nekvasil*, Pronikání horákovské kultury do oblastí lužických popelnicových polí, Sborník Čs. spol. archeologické 2, Brno 1962, mapka na str. 142.

³⁸ Formulováno nepřímo již v citované disertaci *J. Nekvasila I*, passim.

³⁹ *J. Filip*, Pravěké Československo, 241, obr. 61; *V. Šaldová*, AR V (1953), 75, obr. 47; *Zd. Fiedler*, PA XLVII-2 (1956), 295, obr. 6:1; *M. Zimmer*, op. cit., tab. 1:7; III:9; VI:1; *W. Coblentz*, op. cit., 119, tab. I.

⁴⁰ O významu jednotlivých ornamentačních znaků pojednáme dále. Zde budiž jen připomenuto, že značka kříže, provedená rytím, se objevuje na dnech nádob zejména z vnější, ale i z vnitřní strany, často již od počátků doby bronzové (*B. Dostál*, SPFFBU E 3, 1958, 11—12; *Zd. Jelínková*, PA L-1, 1959, 16 ad.), dále v halštatu, latěnu i římském období a hojně se rozšiřuje ve složitých kombinacích na keramice slovanské.

⁴¹ Soupis nebylo možno z technických důvodů uvést v plném rozsahu, s popisy jednotlivých malovaných nádob a příslušných celků. Mohly být otištěny jen nejzákladnější údaje. Popisy MK snad nahradí její dobrá vyobrazení, rozměry jednotlivých tvarů lze alespoň zhruba zjistit z textů pod obrázky. Odkazují na podrobný soupis MK na Moravě, který je uveden ve II. dílu autorovy kandidátské disertace (Jihomoravská halštatská sídliště, rkp, Brno 1963, 247a d.), uložen v AÚ ČSAV Praha. Nálezové celky nejsou vyobrazeny tam, kde již byly vyhovujícím způsobem publikovány. Také v případě sídlištních celků z Těšetic (o. Znojmo) nebylo možno publikovat celé nálezové profily MK (bude tak učiněno samostatně).

⁴² Především je k dispozici velmi málo větších souborů, kde je možno poměr keramiky obou druhů stanovit. Ze sídlišť, kde vyjádření tohoto poměru je vůbec problematické (zlomkovitost nálezů), vyhovují snad jen Těšetice, kde je k dispozici větší počet nálezových celků. Ani z pohřebišť nejsou udávána čísla naprosto objektivní, protože snad žádné z použitých pohřebišť nebylo prozkoumáno kompletně a malování z některých nádob patrně zmizelo, takže tyto jsou považovány za monochromní. Navíc většina použitých pohřebišť je z oblasti platěnické, kde je MK méně zastoupena než v oblasti horákovské; odtud však není nekropole, která by poskytla větší počet celků s MK a obraz získaný z jednotlivých hrobů by nebyl objektivní.

⁴³ *R. Glaser*, op. cit., 4; ani toto srovnání ovšem není dostatečně přesné, neboť kategorie MK v pojetí *Glaserově* je pravděpodobně širší (jsou vzaty v potaz i nádoby monochromní) než v pojetí našem.

⁴⁴ *J. Kostrzewski*, ERL I (1924), 408—409; *Chr. Pescheck*, Bemalte Keramik, 5.

⁴⁵ *J. Kostrzewski*, op. cit., 408; *R. Glaser*, op. cit. různé tabulky; *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., 33.

⁴⁶ Ze sídliště u Charvát (o. Olomouc) uvádí *I. L. Červinka* (ČVMSO 55, 1946, 134) střepy „pomalované bílou a hnědou barvou“. Materiál však jsem v olomouckém muscu nezjistil a tudíž není toto konstatování ověřeno (z toho důvodu není lokalita pojata do našeho soupisu); je možné, že tu šlo o výskyt bílé engoby.

⁴⁷ *A. Václavík*, Výroční obyčeje, 278 (zde uvedena i početná další literatura týkající se významu barev v lidovém umění).

⁴⁸ *A. Václavík*, l. c.

⁴⁹ Štětcem bylo většinou prováděno malování na řecké dipylské keramice (*M. Šolle*, počátky helénské civilizace, 44); používání štětce, vyrobeného ze zvířecích žíní, předpokládá ve Slezsku *M. Remiszewska-Lowczycka* (op. cit., 30).

⁵⁰ *M. Hell*, Zirkelarbeit der Hallstattzeit aus Hallstatt, O.—Ö., ArchA 2 (1949), 84—85, obr. 1; *R. Pittioni*, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954, 543, obr. 378.

⁵¹ *H. Seger*, Bemalte Deckelbüchsen der frühen Eisenzeit, Altschlesien I (1926), 232.

⁵² *F. A. Schellens*, ERL III (1925), tab. 119, 120; *M. Hoernes—O. Menghin*, Urgeschichte der bildenden Kunst, 559; *Chr. Pescheck*, Bemalte Keramik, 15, tab. 2, 6, 7; *L. Nagy*, Das früheisenzeitliche Gräberfeld von Pusztá Középrépás (Komitat Veszprém), Folia archaeologica I—II (1939), 52, obr. 6:4; *M. Šolle*, Počátky helénské civilizace, 150—151, obr. 12 č. 1, 2; *J. Pavlík—M. Novotná—B. Benadík*, op. cit. obr. C. — Obdobné obrazce se objeví i v Bavorsku, srov. *J. Déchelette*, Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine III, Paris 1927, 310, obr. 334.

⁵³ *M. Šolle*, Počátky helénské civilizace, 150—151; *tjž*, AR IX (1957), 245.

⁵⁴ *T. Róžycka*, op. cit., 155—156; *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., 37—38.

⁵⁵ *T. Róžycka*, op. cit., 156.

⁵⁶ *A. Václavík*, op. cit., 390. Zde další literatura.

⁵⁷ K. Zimmer, op. cit., tab. I:3, 8; II:1 aj.; J. Kostrzewski, ERL I (1924), tab. 109; J. Déchelette, Manuel III, 309, obr. 333; R. Glaser, op. cit., passim; M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., tab. I.

⁵⁸ J. Filip, Popelnicová pole, 26, obr. 10:2; V. Šaldová, AR V (1953), 75, obr. 47.

⁵⁹ J. Szombathy, Die Tumuli von Gemeinlebar, MPK I-2 (1890), separatum, obr. 22, 23, 57, tab. II:1; Chr. Pescheck, op. cit., tab. 1.

⁶⁰ W. Coblenz, op. cit., tab. I.

⁶¹ J. Filip, Popelnicová pole, 26, obr. 10; V. Šaldová, AR V (1953), obr. 47.

⁶² M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 36.

⁶³ Veškeré malované znaky bývaly vesměs označovány za znaky magickokultovní. Tato interpretace byla často ovlivněna náboženským citěním autora i tradicí. Tak např. různé orientovaný trojúhelník byl pro pastora *Haupta* znakem mužského nebo ženského pohlaví a druhotně symbolem množení (*K. Haupt*, Plastik und Malerei an schlesischen Urnen, Schl. Vorzeit, AE II (1875); citováno podle *M. Remiszewské-Lowczycké*, op. cit., 37). *H. Seger* [Altschlesien I (1926), 233] opět viděl v motivu obrveného trojúhelníka symbol prosby o štěstí. — Trojúhelník za určitých okolností mohl mít konkrétní kultovní význam, např. umístění trojúhelníka na čele zvířecích figur kalšatské doby je spojováno (podle analogií z Asie a vých. Středomoří) s obětováním zvířat bohům, tedy s určitým kultem (*Chr. Pescheck*, op. cit., 13).

⁶⁴ Viz poznámku č. 52, první část.

⁶⁵ Kromě již uvedených maleb a rytin na keramice to lze dokázat i na jiných předmětech: dobře známá je např. rytina na kostěném stříčku z Dobručic na Moravě *I. L. Červínka*, Ročenka Městského musea v Přerově II (1933), 80, obr. 1:1; *W. a B. Formanovi—J. Poullk*, Kunst der Vorzeit, Praha 1956, obr. 116). Znamé jsou dále figurální motivy z obličejových uren severovýchodního Polska.

⁶⁶ Znaky prostého kříže mají např. jehlaný z hradiska u Jaroměřic (ulož. v Mor. museu, nepublikováno), z Hodonic, Brna-Obřan aj.

⁶⁷ *J. Paulík—M. Novotná—B. Benadík*, op. cit., 84.

⁶⁸ *J. Déchelette*, Manuel III (1927), 309, obr. 333:1, 3; *R. Glaser*, op. cit., tab. 13:9; *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., tab. III:4a.

⁶⁹ *M. Zimmer*, op. cit., tab. I:7; VII:8, 9; *H. Seger*, op. cit., tab. XXV:4; *J. Déchelette*, Manuel III, 309—310; *J. Kostrzewski*, ERL I (1924), tab. 109:a; *R. Glaser*, op. cit., tab. 13:20, 22 *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., tab. I:2; 2a; V:1a, 2, 2a, 3 aj.

⁷⁰ *Chr. Pescheck*, op. cit., tab. 19:28. — Je známa i z Bavorska (*J. Déchelette*, Manuel III, 309, obr. 333:4; 310, obr. 334).

⁷¹ *J. Kostrzewski*, Skład Hitler wziął swastyke?, Z otchłani wieków XV (1946), 27.

⁷² *J. Déchelette*, Manuel II, 1924, 453 ad.; *J. Kostrzewski*, op. cit.; *M. Šolle*, Počátky helénské civilisace, 47. — V nové době, v národopisné ornamentice patrné swastika ztratila již svůj původní význam a stává se obranným symbolem (*A. Václavík*, op. cit., 396).

⁷³ Viz řadu tzv. kultovních slunečních předmětů, *G. Kossack*, Studien zum Symbolgut der Urnenfelder und Hallstattzeit Mitteleuropas, Berlin 1954.

⁷⁴ *J. Kostrzewski*, op. cit., 31—32.

⁷⁵ *M. Šolle*, Počátky helénské civilisace, 52.

⁷⁶ *J. Déchelette*, Manuel III, obr. 333:1; *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., tab. III:8; V:3, 3a.

⁷⁷ *M. Zimmer*, op. cit., 28—29, tab. VII:3a, b (zde zobrazen tento prvek i na vnější straně mísy); *R. Glaser*, op. cit., tab. 14:7, 7a; *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., tab. IV:2.

⁷⁸ *M. Zimmer*, l. c.

⁷⁹ *V. D. Blavatskij*, op. cit., 71, obr. nahoře.

⁸⁰ *E. Šimek*, Velká Germanie IV, 453.

⁸¹ Viz již poznámku č. 39, dále též *C. Schuchhardt*, Deutsche Vor- und Frühgeschichte in Bildern, München—Berlin 1936, tab. 48, obr. 197; *R. Glaser*, op. cit., tab. 13:14, 15; *J. Filip*, Popelnicová pole, 26, obr. 10.

⁸² *J. Déchelette*, Manuel III, 312, obr. 336; *J. Keller*, op. cit., obr. 43.

⁸³ *V. D. Blavatskij*, op. cit., 64, obr. nahoře.

⁸⁴ *M. Remiszewska-Lowczycka*, op. cit., tab. V:1, la.

⁸⁵ *K. Krenn*, Hallstattzeitliche Flachgräber von St. Andrä, N. Ö., WPZ XXII (1935), 66, obr. 15; *Chr. Pescheck*, op. cit., tab. 9:2; tab. 11—15; *M. Šolle*, AR IX (1957), obr. 110:7; *R. Pittioni*, Urgeschichte, 581, obr. 409:3; obr. 410:2, 3; obr. 414:3.

⁸⁶ *G. Kyrle*, Urgeschichte des Kronlandes Salzburg, Wien 1918, 117, obr. 68:1; *H. Hahne*, Das vorgeschichtliche Europa, Bielefeld—Leipzig 1935, 67, příslušná barevná tabulka; *J. Keller*, op. cit., obr. 33, 38, tab. XI:1; *J. Déchelette*, Manuel III, 307, obr. 332, *H. Zürn*, Germania 27 (1943), tab. 6:b/1,7; *G. Kossack*, Südbayern II, tab. 7:1; 20:8; 77:11; 81:3.

⁸⁷ *J. Filip*, Popelnicová pole, 26, obr. 10:8; *V. Šaldová*, AR V (1953), 75, obr. 47:10, 11;

- R. Glaser, op. cit., tab. 5:16; 7:2; 12:3; 15:13, 15, 22; M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., tab. II:6.
⁸⁸ J. Szombathy, op. cit., tab. III:8; Chr. Pescheck, op. cit., tab. 9:5; 12:3; 14:7; 16:2; 22:6—8;
 M. Šolle, AR IX (1957), 241, obr. 110:3.
⁸⁹ H. Zürn, Germania 27 (1943), tab. 6:b/2; J. Keller, op. cit., tab. IX, XIII; obr. 18:1, 2; 32:2; 17; R. Pittioni, Urgeschichte, 561, obr. 391; G. Kossack, Südbayern II, tab. 42:28; 27:8.
⁹⁰ M. Zimmer, op. cit., tab. IV:9.
⁹¹ Chr. Pescheck, op. cit., 7, tab. 8:4; 10:9; M. Šolle, Počátky helénské civilisace, 149—150; týž, AR IX (1957), obr. 110:7.
⁹² J. Keller, op. cit., obr. 18; tab. XIV.
⁹³ M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 36.
⁹⁴ Táz, op. cit., 36; W. Sarnowska, Silesia Antiqua I (1959), 150.
⁹⁵ M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 32; R. Glaser, op. cit. 43—44.
⁹⁶ H. Seger, op. cit., 232.
⁹⁷ l. c.
⁹⁸ J. Paulík—M. Novotná—B. Benadik, op. cit., 82—83.
⁹⁹ J. Kostrzewski, Ze studiów nad wczesnym okresem żelaznym w Polsce, Slawia Antiqua IV (1953), 22; týž, Studien über die ältere Eisenzeit in Polen, Acta archaeologica København XXIX (1958), 51; M. Remiszewska-Lowczycka, op. cit., 25.
¹⁰⁰ Chr. Pescheck, op. cit., 19; H. Zürn, Germania 27 (1943), 20 ad.; G. Kossack, Südbayern, I, 109.
¹⁰¹ M. Zimmer, op. cit., tab. I:9, 10; H. Seger, Die Stilentwicklung in der Keramik der schlesischen Urnenfriedhöfe, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, NF VIII (1924), tab. IV:6.
¹⁰² V. Šaldová, AR V (1953), 77 (zde výčet lokalit a další literatura).
¹⁰³ J. Nekvasil, Nordmähren während der Hallstattzeit, Thesen der Kandidatsarbeit, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno 1960, 13 ad.; týž, Poslední stopy lužického lidu popelnicových polí na Moravě, Sborník AÚ ČSAV Brno I (1960), 52; týž, Prosté horákovské hroby v Dol. Věstonicích, okr. Mikulov, PA LII-1 (1961), 256—257; V. Podborský, Halštatský kostrový hrob z Žerotic (okr. Znojmo), SPFFBU E 7 (1962), 95.
¹⁰⁴ A. Gottwald, Žárové hroby u Seloutek, Ročenka musea Prostějov V (1928), 7 ad., příslušný obr.
¹⁰⁵ G. Kossack, Südbayern I, 125.
¹⁰⁶ J. Böhm, Kronika, 171; nejnověji J. Nekvasil, Sborník Čs. společ. archeol. 2 (1962), 153—162.

Гальштатская крашенная керамика

К проблематике моравского гальштата — II

С гальштатской крашеной керамикой соединённый ряд проблем, которые могут иметь значение для правильного изложения целой эпохи. Это прежде всего вопросы повода крашения, типологической ориентировки крашеной керамики к основным центрам крашеной керамики в средней Европе, интерпретация орнаментов, технические вопросы крашения, социальные аспекты крашеной керамики и наконец и её хронология.

В Моравии крашенная керамика не была ещё разработана, напротив большое внимание ей было уделено в Силезии (прим. № 16—8), в Нижней Австрии (прим. № 16), в южной Германии (прим. № 15) и в Чехии (прим. № 13—14).

Распространение крашения в гальштатской Европе нельзя приписывать этническим движениям (протоельтского) населения, ни выводит его отвлечённо из одного центра. Увлечение крашением распространилось во время регресса бронзовой индустрии и наступления железа, когда производство керамики утрачивает связь с строгими образцами бронзовых изделий и когда на ней находит применение народная художественная сила. Крашение могло возникнуть независимо в несколько центрах и распространилось вероятно как торговли, так междуродовой связью; крашенная керамика всюду местного повода, крашение всегда применено на местных формах керамики и имеет всегда местное своеобразие.

Луужицкая область Моравия имеет крашение (тип I, II), примыкающее к лабско-одерской области. Это касается мелкообразных орнаментов (рис. 8), раскрашенных чёрным (коричневым) цветом на красном, коричнево-красном или жёлтом грунте. Типична крашенная керамика „среднеморавского типа“ (тип Ia; табл. I, II), которая употребляет

технику белой энгобы для грунта собственной орнаментации. Южноморавская область связывает себя с придунайской гальштатской областью и имеет полосатую покраску (тип III, IV) с частым применением графита; это касается простых геометрических орнаментов (рис. 9, 10), раскрашенных на красном или матовом (коричнево-сером) грунте; часто находится крашение внутренности мисок (рис. 11). Покраска обоих стилей, лабско-одерского и придунайского, в Моравии отличается и географически, однако существуют свидетельства взаимного проникновения обоих стилей (рис. 6, 7).

Наш список приносит свидетельства гальштатского крашения керамики в Моравии из 50 местонахождений. Приблизительное отношение расписной и обмыленной керамики для всей Моравии 4,8 % : 95,2 %; покраска однако многочисленнее в южной Моравии (35 местонахождений), чем в моравской области лужицкой (15 местонахождений).

Раскрашенные орнаменты были наложены на выжженную поверхность сосуда вероятно кистью; можно предполагать употребление примитивного шаблона при покраске некоторых сложных орнаментов (табл. X: 2,3). Покраске более сложных орнаментов по всей вероятности предшествовали предварительные очертания орнамента, осуществляемые резцом. Нет доказательств употребления металлического циркуля (прим. № 50). Крашение керамики в Моравии не комбинировано с другими украшениями (рытьё, глубокий надрез, инкрустация, пластическое украшение).

Орнаментация исключительно геометрическая, не существуют однозначные свидетельства фигуральных мотивов (рис. 1:7). Из орнаментов появляются треугольники, пирамидальные системы треугольников, крючки, кресты, свастики, трикветры, солнечные круги, розетки из точек, точки, орнаменты в виду шипца крыши, груши посков, „S“-мотивы, зигзаги, мотивы в виду стрелочек, ромбы, решётчатые орнаменты, спирали и радиальные полосатые образцы внутри мисок (рис. 11). Ряд орнаментов имеет антропный характер; это касается вероятно символов соединённых с культами небесных тел (солнце, луна). Однако культовое значение многих рисунков было в прошлом значительно переоценено; ряд геометрических полосатых орнаментов чисто декоративного характера.

С интерпретацией орнаментов соединено изложение крашеной керамики вообще; предполагаем, что это касается лучшей полезной керамики и именно декоративной керамики, какого-то „первобытного фарфора“ (прим. № 96). Однако некоторые крашенные сосуды наверно исполнили культовые цели.

Крашенная керамика происходит как из могил (в Моравии 26 случаев), так из селищ (18 случаев). Она появляется всегда в более богатой среде. Появились взгляды, что крашеную керамику изготовляли ремесленники — специалисты, которые сосредоточились вокруг семей, принадлежащих к верхушкам родового общества (прим. № 26); это мнение мы не разделяем. Предполагаем, что крашенная керамика народным изделием.

Датировка крашеной керамики не разведена в подробности. Кажется, что силезийский центр расцветает несколько раньше чем собственное придунайское крашение, но кончается с степенью „На С“, пока придунайское крашение длится до начала латена. В обеих моравских областях крашение начинается началом „На С“, и переживает и в „На D“.

Die Hallstattzeitliche bemalte Keramik

Bemerkungen zur Problematik der mährischen Hallstattzeit — II

In dem ersten Teil unserer Arbeit (Anm. Nr. 1) haben wir den Versuch unternommen, die entwicklungsmäßige Folge der Kulturen der jüngeren und späten Bronzezeit (der älteren Hallstattzeit) darzulegen und die süd- und nordmährische Periode in wechselseitige Beziehung zu bringen. Die vorliegende Abhandlung soll keine unmittelbare Fortführung der erwähnten Untersuchung vorstellen; wir wollen zuerst die bemalte Keramik der Hallstattzeit untersuchen, die ein dermaßen charakteristisches Merkmal ihrer Zeit ist, daß sie in manchen Zonen der ganzen Periode den Namen zu verleihen vermochte und die Bezeichnung „bemalte Keramik“ ein „pars pro toto“ der junghallstattzeitlichen Periode wurde.

Vorerst sollte daran erinnert werden, daß die bemalte Keramik bei uns literarisch fast überhaupt nicht ausgewertet wurde und daß eine ganze Reihe von bemalten Gefäßen bis auf heute

entweder unveröffentlicht blieb, oder aber nur sehr unvollkommen publiziert wurde; Spuren nach Bemalung auf der Gefäßoberfläche wurden nicht wahrgenommen, manchmal wurde die Polychromie durch die Photoreproduktion verwischt und daher vom Leser nicht bemerkt. Und doch widerspiegelt die bemalte Keramik auch in Mähren sehr gut die Gesamtlage der hallstattzeitlichen Verhältnisse. Eine richtig beantwortete Frage nach der Entstehung und Verbreitung der hallstattzeitlichen Keramikbemalung kann gleichzeitig zur Lösung des Problems der Entstehung unserer hallstattzeitlichen Kulturen überhaupt beitragen. Auch bei der Untersuchung der sozial-ökonomischen Verhältnisse kann sich das Verwerten mancher Momente, die das Vorkommen der bemalten Keramik begleiten, sehr fördernd zeigen. Bedeutsame Erkenntnisse bringt kann auch eingehende Untersuchung der Ornamentik der bemalten Keramik bringen, u. zw. sowohl vom Standpunkt der Verbreitung einzelner Motive als auch vom Standpunkt ihrer Bedeutung für das gesellschaftliche Bewußtsein. Schliesslich sollten auch die technischen Aspekte der bemalten Keramik und chronologische Probleme nicht beachtet bleiben.

Mit der bemalten Keramik ist also eine Reihe von wichtigen Problemen verknüpft, die im Rahmen der vorliegenden Abhandlung in ihrer Gesamtheit nicht erschöpft, geschweige denn gelöst werden können. Wir wollen daher nur die Grundfragen streifen, wobei wir ihre Lösung eher nur andeuten werden, und werden uns mit der Zusammenfassung des uns zugänglichen Quellenmaterials seiner Bewertung und Eingliederung in das System der mitteleuropäischen Hallstattzeit begnügen.

In Mähren wurde die bemalte Keramik bisher nicht bearbeitet, große Beachtung aber wird ihr in Schlesien (Anm. Nr. 8—12), Niederösterreich (Anm. Nr. 16), Süddeutschland (Anm. Nr. 15) und auch in Böhmen (Anm. Nr. 13, 14) gewidmet.

Die Verbreitung der Keramikmalung in der hallstattzeitlichen Europa kann man nicht den ethnischen Bewegungen der (Protokeltischen) Bewohnerschaft zuzuschreiben, ohne sie aus einem Zentrum imaginär zu ausziehen. Die Beliebtheit des Malens verbreitete sich in der Zeit des Verfalles der Bronzeindustrie und des Aufstiegens des Eisens, wann die Erzeugung der Keramik von den schroffen Vorlagen der Bronzegegenständen sich trennt, und eine künstlerische Volkskraft betätigt sich. Das Malen konnte in vielen Zentren unabhängig entstehen und verbreitete sich wahrscheinlich sowohl durch den Handel als auch durch andere Beziehungen zwischen den Sippen; bemalte Keramik ist überall vom einheimischen Ursprung, die Bemalung wird immer auf örtlichen keramischen Formen apliziert und hat immer eine örtliche Eigentümlichkeit.

Das lausitzische Gebiet Mährens hat das Malen (Typ I, II), welches zum Elbe-oderischen Kreis zeigt. Es handelt sich um die kleinförmige geometrische Ornamente (Abb. 8), welche schwarz (braun) auf dem rotem, braun-roten oder gelben Grunde werden bemalt. Sehr charakteristische ist bemalte Keramik vom „mittelmährischen Typ“ (Typ Ia; Taf. I, II); diese verwendet eine Technik der weißen (weiß-gelben, weiß-grauen) Engoba wie Grundes des Malens. — Südmährisches Gebiet zeigt zum donauländischen hallstattzeitlichen Kreise und hat eine typische Streifenbemalung (Typ III, IV), mit der häufigen Verwendung des Graphits; es handelt sich hier um einfache geometrische — auf dem roten oder matten Grunde bemalte — Ornamente (Abb. 9, 10); häufig ist auch die Innenbemalung der Schalen (Schüsseln) — Abb. 11. Das Malen der beiden Stile kann man in Mähren auch geographisch absondern, es gibt aber auch Beweise der wechselseitigen Durchdringen der beiden Stile (Abb. 6, 7).

Unser Verzeichnis erfaßt hallstattzeitliche Bemalung in Mähren ganz aus 50 Lokalitäten. Annäherndes Verhältnis der bemalten und gewöhnlichen Keramik für ganz Mähren ist 4,8:95,2%. Bemalung ist aber häufig in Südmähren (35 Fundorte; in der lausitzische Zone 15 Fundorte).

Bemalte Ornamente wurden auf die schon gebrannte Oberfläche der Keramik wahrscheinlich mit dem Pinsel aufgetragen. Möglicherweise konnte man für Bemalung der komplizierten Muster (Taf. X: 2, 3) irgendwelche primitive Schablone verwenden. Vor der eigentlichen Bemalung die Muster sichtbar durch den Stichel angedeutet wurden. Die Verwendung des eisernen Zirkels, wie in Oberösterreich (Anm. Nr. 50) wird in Mähren nicht belegt, wie auch die Kombination der Bemalung mit anderer Verzierung (Rillen- und Stempelverzierung, Inkrustation, plastische Ornamente, Kerbschnittverzierung usw.).

Bemalte Ornamente sind ausschließlich geometrisch (es gibt nicht eindeutiger Belege der figuralen Muster); sie sind am häufigsten Dreiecke, pyramidale Dreieckssysteme, Hakenchen, Kreuze, Swastiken, Dreiwirbel, Sonnenscheiben, Punktrossetten, Punkte, Giebelornamente, Gruppen der Streifen, „S“-Motive, Zickzacke, Pfeilmotive, Rauten, Gitter, Spiralenmotive und verschiedene Radialstreifenmuster. Eine Reihe von Ornamenten hat einen apothropäischen Charakter; es geht vor allem um die Sonnensinnbilder. Die Kultbedeutung der bemalten Ornamente aber beträchtlich überschätzt worden ist. Eine Reihe von den Streifenornamenten ist rein dekorativ.

Mit der Interpretation der Ornamente auch Bedeutung der bemalten Keramik überhaupt

zusammenhängt. Wir vermuten, es geht um die bessere Nutz- und namentlich Dekorationskeramik, irgendeines „vorgeschichtlichen Porzellan“ (Anm. Nr. 96). Einige bemalten Thongefäße aber gewiß auch kultische Zwecke füllten.

Bemalte Keramik stammt sowohl aus den Gräbern (in Mähren 26 Fälle), als auch aus den Siedlungen (18 Fälle). Sie vorkommt immer in dem reicheren Milieu. Es gibt Ansichten, daß bemalte Keramik ist das Erzeugnis der Handwerker, konzentrierenden bei den Familien der Sippenhäuptlinge (Anm. Nr. 26); diese Ansicht akzeptieren wir nicht. Wir ansehen die bemalte Keramik wie ein Volkserzeugnis.

Die Chronologie der bemalten Keramik wird nicht nach Details bearbeitet. Das schlesische Zentrum — aller Wahrscheinlichkeit nach — etwas bevor als jenes donauländische aufblüht; es endet aber mit der Stufe Ha C. Gegenüber die donauländische Bemalung bis nach der Latenezeit dauert. In beiden mährischen Zonen beginnt das Vorkommen des Gemäldes auf der Keramik in Ha C Stufe, überlebt aber auch nach Stufe Ha D.